

1990 – EN OVERSIGT

Af Leo Kamstrup Olesen

Om forholdet mellem stat og kirke

Temaet for den væsentligste del af den kirkelige debat i årets løb blev bestemt af KM. Den udfarende kraft her var, som året før, KM Torben Rechendorff; men ved årsskiftet fik han følgeskab af sin departementschef, Preben Espersen, idet denne udgav sin bog: Folkekirkens Styrelse, som vakte voldsom debat, og Espersen deltog flittigt i debatten både som foredragsholder og skribent, selv om han understregede, at hans "bog ikke er et kirkepolitisk debatindlæg, men et bidrag til udviklingen af en tidssvarende dansk kirkeret" (DKt 79). Provst Knud Holt bemærker, at det af bogen tydeligt fremgår, "at fremstillingen udtrykkeligt angives at være en beskrivelse af folkekirkens faktiske styrelse, som den foreligger set fra KMs ledende post." "Men ved nærmere læsning mærker man her og der en næsten indædt bestræbelse på at besvære enhver tvivl om ordningens uanfægtede fortræffelighed over for mislyde i en ellers lydefri administration." (KFPT nr. 39,13).

Næsten alle stiftsårboøger havde artikler om emnet. I Ribe stift satte biskop Helge Skov et studiekredsarbejde i gang med deltagelse af 36 menighedsrådsmedlemmer og præster. I første omgang resulterede arbejdet i en udgivelse: "Forsvar for folkekirken" med undertitlen: "Debatoplæg fra Ribe stift". Senere på året blev der afholdt et stort (400 deltagere) møde på Askov højskole for stiftets menighedsråd og præster (jvf. bl.a. provst Helge Severinsens indlæg på mødet i uddrag i

I fremstillingen bruges – især ved henvisninger – følgende forkortelser: **AO**, autoriseret oversættelse; **Bud**, Budskabet; **BeT**, Berlingske Tidende; **DBI**, Dansk Bibelinstitut; **DKt**, Dansk Kirketidende; **DØF**, Det økumeniske Fællesråd; **IM**, Indre Mission; **IMH**, Indre Missions hovedbestyrelse; **IMT**, Indre Missions Tidende; **JyPo**, Jyllands-Posten; **KC**, Kirkeligt Centrum; **KD**, Kristeligt Dagblad; **KFPT**, Kritisk Forum for Praktisk Teologi; **KFS**, Kristeligt Forbund for Studerende; **KM**, kirkeminister(en) eller kirkeministeriet; **KS**, Kirkeligt Samfund; **LafM**, Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer; **LM**, Luthersk Mission; **MF**, Menighedsfakultetet; **MrBl**, Menighedsrådenes Blad; **MKR**, Det mellemkirkelige Råd; **MV**, Missionsvennen; **Pol**, Politiken; **PO**, prøveoversættelse(n); **Prf**, Præsteforeningen; **PrfBl**, Præsteforeningens Blad; **sp**, sognepræst; **TF**, Teologisk Forum (månedligt tillæg til KD). Årstal angives kun, hvor der ikke er tale om 1990. Årstal i parentes med sideangivelse henviser til tidligere årsoversigter og går på udgivelsesåret.

DKt 372ff. og 388ff. og kronik i KD 5/11). Både bogen og mødet blev livligt kommenteret og debatteret (jvf. KD 10/2, 1/6, 5/6, 14/7 og 5/11). KFPT bragte et temanummer om emnet. Endvidere fik DKt folketingets partier til at give udtryk for deres holdning til folkekirken i flere numre af bladet. Til sidst skal det nævnes, at Prf afholdt en strukturkonference med deltagelse af både KM og hans departementschef. Konferencens indlæg udkom som et særnummer af PrfBl.

En anden grund til den fornyede interesse for kirkeretten er måske dannelsen for et par år siden af Selskab for Kirkeret. I september 1989 holdt selskabet sin første offentlige forelæsning på Århus Universitet med netop Preben Espersen som gæsteforelæser. Hans emne var: "kirkeret, hvad er det?" (jvf. MrBl 1989, 283 og 416ff. her gengives en del af foredraget. Hele foredraget er aftrykt i Juristen årg. 71, 1989, 276ff.).

Der er flere emner, som hører under denne overskrift. 1) Biskoppens kollatsret og hvad den indeholder ud fra et retligt synspunkt. Hører det med til kirkens indre liv? Kan en biskop nægte at give kollats med den konsekvens, at en præst ikke kan ansættes eller må afskediges? 2) Tæt knyttet sammen med dette spørgsmål hører debatten om nedlæggelser af sogne, eller rettere, sammenlægning af et-sogns pastorater til to- eller fler-sogns pastorater. 3) Et nyt cirkulære fra KM om, at biskopperne fra den 1. januar alene får ansvaret for fordelingen af præstestillinger i deres stifter, gav også anledning til bekymringer rundt omkring.

Provst Erling Albinus tager sit udgangspunkt i den debat, som Strukturkommissionens rapport gav anledning til i 1971 (jvf. 1972, 235ff.), en debat, som han ikke fandt særlig frugtbar, fordi man dengang undlod at begynde med at overveje forholdet "mellem på den ene side lovgivningsmagten og den ministerielle forvaltning af kirken og på den anden side folkets kirke, den evangelisk lutherske kirke. Man drøftede således ikke, om den struktur, folkekirken har haft siden middelalderen ... er mere end en tilfældig ordning, som man kan ændre på uden fare for derved at gribe ind i kirkens indre." At man nu begynder der, skyldes måske, at forholdet mellem kirke og stat i dag giver anledning til bekymring, hvad det åbenbart ikke gjorde i 60'erne, skriver Albinus (DKt 172ff.). Når det spørgsmål dukker op, "er det hver gang et tegn på, at forholdet er ude af ligevægt", skriver pastor H.P. Jakobsen (Haderslev Stiftsbog 65ff.).

Kollatsspørgsmålet

Herluf Eriksen havde allerede i slutningen af 1989 givet udtryk for, at "kristen tro og reinkarnation er uforenelig. Der er således grænsepæle i folkekirken, selv om vi ikke løber rundt med kætterstaven. Men ansøgere til præstestillinger, som går ind for reinkarnationstanken, får at vide, at de ikke kan vente at få kollats. De får altså ikke ansættelse i Århus stift, fordi de svigter uopgivelige sider af den kristne tro." (Århus Stift 1989,123; jvf. KD 19/12-89). KDs leder (20/12-89) finder, at det er vigtigt, at disse ord kommer fra en biskop, som "er kendt og respekteret for at værne netop om den tålsomme folkekirke".

Dermed var bolden givet op, og rigtig gang i debatten kom der, da Espersens bog kom på gaden ved årsskiftet. Han er ikke i tvivl om, at folkekirken retligt set er en statskirke. "Kirkens styrelse er altså et statsstyre og folkekirkens øverste besluttende organer er folketing og regering" (19). Med tilslutning citerer han Alf Ross: "at folkekirken i stats- og forvaltningsretlig henseende fortsat er en simpel forgrening af den offentlige forvaltning, udsondret gennem sin genstand, hvad man kalder et forvaltningsvæsen, sideordnet med f.eks. postvæsenet, skolevæsenet og lignende. Alle kirkelige anliggender, såvel indre som ydre, underligger lovgiverens almindelige kompetence" (24). Han fortsætter: "Spørgsmålet er alene, om der gælder visse begrænsninger i disse organs kompetence eller med andre ord, om der inden for folkekirkens område findes "indre anliggender", hvor kompetencen eksklusivt er forbeholdt gejstlige instanser, hvilket i praksis først og fremmest vil sige den enkelte biskop." (25). Senere skriver han: "At lovgivningsmagten er kompetent også for så vidt angår kirkens "indre anliggender", er der da også enighed om i den juridiske teori" (25). Som afslutning på behandlingen af spørgsmålet om kompetencen i kirkens "indre anliggender" skriver han, at det ikke kan "antages, at KM skulle være uden kompetence i spørgsmål om "indre kirkelige anliggender". Det kan i denne forbindelse nævnes, at man næppe, som det er tilfældet i dele af den foreliggende kirkelige teori, kan antage en ret for biskoppen til at tilbagekalde sin kollats. Noget sådant ville indebære en total underminering af den retsbeskyttelse, der er tillagt præsten ved hans tjenestemandsmæssige status. Uanset hvilken betydning man vil tillægge biskoppens kollats som vilkår for at kunne tiltræde en præstestilling, kan der ikke antages at bestå nogen ret for en biskop til – med tjenestemandsmæssige virkninger – at tilbagekalde kollatsen under et **etableret** (fremhævet her) ansættelsesforhold." (34).

Professor dr. jur. Ditlev Tamm skriver, at "når det gælder spørgsmålet om kirkens "indre anliggender" er Espersens resultat, at et sådant område ikke findes som selvstændig retlig størrelse, ikke revolutionerende, men det danner på grund af den udførlige argumentation og de klart formulerede synspunkter et godt grundlag for den videre debat." Espersens mere almene betragtninger om kirkerettens genstand, metode og forholdet mellem kirkeret og teologi finder han interessante. (Viborg Stifts Årbog 45). "Gældende ret, som den er fremstillet i bogen om "Folkekirkens Styrelse" levner ikke kirken megen selvstændighed. Der tales om "tilbageholdenhed" og "hensynsfuldhed", men retligt set har kirken intet område, som er unddraget statsmagten", anfører Tamm. "Selvstændighed kræver styring, men folkekirken savner styrende organer (således også Rechendorff i tale på LafMs årsmøde, jvf. MrBl 236). En løsning ville være at tillægge bispekollegiet en styrende funktion, en anden at sammensætte en central repræsentativ forsamling, en synode," fortsætter han (KFPT nr. 39,10, Viborg Stifts Årbog 47; jvf. Espersen 33f. og universitetslektor Jørgen Stenbæk PrfBl 250f.). KCs formand, sp Keld Schelander, siger på KCs landsmøde, at man positivt må kunne overveje at skabe et ledelsesorgan til folkekirkens indre anliggender, "uden at ryge i de gammelkendte skyttegrave" (KD 5/10).

Provst Finn Riber Jensen er enig i, at den danske ordning har sit særpræg i, at "folketinget kan lovgive om alt i folkekirken (for den sags skyld også det, man plejer at kalde de indre anliggender). Ministerium og stiftsøvrighed og andre instanser administrerer efter forvaltningens almindelige retsregler, – der er ikke afsondrede områder i kirken, hvor der gælder anden ret end i samfundet i øvrigt." (DKt 294). Stenbæk påpeger, at Espersens uomtvistelige fortjeneste består i, at han ud fra sin opfattelse af, at folkekirkens styrelse er et statsstyre, er kommet med et konsekvent bud på, hvorledes den begrebsmæssige klarhed kan opnås. Espersens advarsel imod at sammenblande egentlige retsnormer med andre adfærdsmotiverende normer, finder han også på sin plads. Men han undrer sig over, at han nøjes med at advare mod en sammenblanding, og ikke går et skridt videre og forsøger at etablere en "begrebsmæssig forbindelse mellem kirkeretten og den folkekirkelige traditions adfærdsmotiverende normer". Hans begreb: "teologisk fagskøn" afhjælper ikke denne mangel (KFPT 21f.; jvf. hans artikel i PrfBl 245ff. og Tamm i KFPT nr. 39,9). Tamm nævner, at Espersen ikke overvejer, om "der i kraft af selve bispeembedets karakter skulle tilkomme det en særstilling i forhold til andre former for fagkyndighed". "Biskoppen ansues her som en enhver anden tjenestemand.

Formentlig er denne anskuelsesmåde rigtig." (KFPT nr. 39,7 næsten lig med Viborg Stifts Årbog 43).

Professor dr. theol. Niels Hyldahl har bemærket, at biskopper ifølge Espersen ikke er sagkyndige, men da denne "ikke kender nogen højere sagkyndig instans til efterprøvelse af en biskops afgørelser i gejstlige spørgsmål, har KM altså den fulde kompetence i spørgsmål om kirkens "indre anliggender"". I den forbindelse kan Hyldahl ikke undlade stilfærdig at henvise til de teologiske fakulteter (DKt 262).

Det varede ikke længe, før biskop Eriksen gentog sit udsagn fra stiftsårbogen: "Jeg kan komme i den situation, at jeg må...lade det komme til en juridisk-politisk prøvelse af, hvorvidt man som biskop kan trække kollatsen tilbage. Det er juristerne ikke enige om". Efter hans "klare overbevisning kan en biskop gøre det, når der er tungtvæjende kirkeligt-teologiske grunde." (KD 20/1).

Der var ikke særlig megen diskussion om, hvorvidt reinkarnationslæren kunne rummes indenfor for folkekirken. "Reinkarnation og kristendom har ikke noget med hinanden at gøre", fastslår pastor Paul Honoré. Derfor er Eriksens klare udtalelser velgørende, skriver han (KD 18/1).

I sin anmeldelse af Espersens bog skriver professor dr. theol. Steffen Kjeldgaard-Pedersen, at han er enig med ham i, at det ville betyde en underminering af en præsts retsbeskyttelse, hvis en biskop kunne tilbagekalde sin kollats. Han tvivler på, "at nogen biskop virkelig ville lade det komme til "juridisk-politisk prøvelse af, hvorvidt man som biskop kan trække kollatsen tilbage". Sådan var det allerede før Espersens bog". "Det er godt for alle parter, at præsterne ikke på den måde er i bispehænder. Og godt, at det nu bliver slået fast." Kjeldgaard-Pedersen bemærker, at Espersen slår fast, at kirkens styrelse er et statsstyre, og det indebærer, at ikke bare lovgivningsmagten, men også KM er kompetente for så vidt angår kirkens "indre anliggender", men selv om Kjeldgaard-Pedersen er opmærksom på, at det ikke er alle retslærde, der er enige med Espersen, så argumenterer denne, så vidt Kjeldgaard-Pedersen kan se, overbevisende. Han er klar over, at Espersens fortolkning nok skal blive modsagt. Selv har han ingen vanskeligheder ved at tilslutte sig den, "dog under den forudsætning, at der udvises ministeriel skønsomhed og tilbageholdenhed." Men han undrer sig dog over, "at Espersen ikke gør lidt mere ud af den instruks for Folketingets Ombudsmand, der er udfærdiget i medfør af ombudsmandsloven. Her fastsættes det nemlig, at folkekirkens tjenestemænd ikke henhører under ombudsmandens virksomhed i spørgsmål, som direkte eller indirekte vedrører kirkens lære eller forkyndelse." "Hvis KM kan gribe ind

i de "indre anliggender", burde disse så ikke henhøre under ombudsmandens kompetence?" Han mener, at noget tyder på, "at der er uafklarede punkter i folkekirkens forhold til ombudsmandsinstitutionen" (KD 23/2, jvf. KD 22/2 og 10/3). Det samme udlægger biskop Christiansen "som et udtryk for, at der vitterligt er noget, som hedder kirkens indre anliggender, som ikke uden videre henhører under statens suveræne magt". Kollatsretten "har biskoppen på sit embeds vegne og ikke som en fra KM delegeret beføjelse." (PrfBl 209f.). Espersen advarer mod at overfortolke denne passus i ombudsmandsinstruksen og gør opmærksom på, at ombudsmanden ikke træffer afgørelser, "men udtaler kritik af eller afgiver henstillinger til administrationen, når han finder grundlag for noget sådant." (PrfBl 301, jvf. til denne diskussion, spørgsmålet om forstander Hans Henningsens opstilling på den ikke gejstlige liste til valg af det mellemkirkelige stiftsudvalg i Ribe stift: B. Østergaard Petersen i PrfBl 212ff. og MrBl 129ff.; Stenbæk i PrfBl 254f.).

Til Christiansen, der skriver, at Espersens påstand er ny og overraskende i dansk sammenhæng, siger Espersen, at "særlig overraskende kan påstanden næppe siges at være", eftersom "der hverken blandt teologer eller jurister hersker enighed om, hvad kollats egentlig er." (PrfBl 299, jvf. samme i DKt 80).

Tamm "er enig i den opfattelse, at kollatsen er en ren formalitet, nemlig en konstatering af, at ansættelsesbetingelserne for præsten er opfyldt." Han mener, at man oftest overser, at oprindeligt skulle der også kollats til skolelærere ifølge Danske Lov 2-15-1. "En anden sag er, at kollatsen efter gældende kirkeret må anses for (at være) nødvendigt som gyldighedsbetingelse for ansættelsen, således som det kom frem i den såkaldte lex Vålse fra 1917 i forbindelse med Arboe-Rasmussen-sagen" og loven om bispefritagelse fra 1948 (sekretariatschef i Prf cand. jur. Asger Gewecke i PrfBl 331). "Men nogen kirkeretlige konsekvenser i øvrigt af, at kollatsen er bibeholdt, kan næppe drages. Med kollatsen konstaterer biskoppen, at ansættelsesbetingelserne er i orden. Ændrer biskoppen senere opfattelse med hensyn til den pågældende præst, må der gås frem efter de tjenestemandetsretlige regler, men tilbagekaldelse af kollatsen vil næppe kunne tillægges retsvirkning." (Viborg Stifts Årbog 44, jvf. samme i KFPT nr. 39,7f.). Gewecke har stort set den samme opfattelse af disse kollatsspørgsmål, men gør dog opmærksom på, at det kun er nyansættelser i præstestillinger, der er afklaret i bispefritagelseslovens § 3, mens der ikke i loven er taget højde for, at en senere ansat biskop kunne være uenig med sin forgængers kollatspraksis, og ikke ville føre tilsyn med enkelte præster i stiftet. Men i

øvrigt mener han, at da biskopperne ikke har gjort brug af deres ret til at tilbagekalde kollats i de sidste 150 år og ikke engang i Arboe-Rasmussen-sagen, "må man konstatere, at tilbagekaldelsen formentlig er bortfaldet ved desvetudo", hvilket betyder, at en lov eller retsregel falder bort ved, at den gennem længere tid har været ude af brug samt ved, at der tillige ved sædvane er opstået en regel, der strider imod den. (PrfBl 331f., jvf. KD 23/4).

I sin artikel "Den folkekirkelige ledelsesstruktur" gør Stenbæk sig til talsmand for, at det er "folkekirkeordningens ledelsestruktur, der er til debat". Han skriver, at "lovgivningsmagtens og centraladministrationens folkekirkelige autoritet er forvaltningsretligt sikret, men noget tilsvarende gælder ikke uden videre biskoppens folkekirkelige evangelisk-lutherske tilsyn. Dette tilsyns autoritet **kan** tilsidesættes (og blev faktisk tilsidesat under Arboe-Rasmussen-sagen) gennem lovgivning, og måske også ved (en) forvaltningsakt, i hvert fald hvis folketetinget billiger det." (Fyens Stiftsbog 123 = Århus Stift 72; jvf. samme i PrfBl 250).

Sp Lars Holm har bemærket, at Espersens begrundelse for, at en biskop "ikke har mulighed for at tilbagekalde sin kollats, er hensynet til præstens tryghed". Det er han enig i, men "ingen forestiller sig, hverken at biskoppen eller ministeriet uden melleminstanser eller forhandlinger skridter til afskedigelser. Spørgsmålet drejer sig alene om kompetencen, eller om, om man vil, hvorvidt vi har en statskirke eller en af staten understøttet folkekirke med rum og frihed til de indre anliggender." Med en henvisning til folketingets debat i 1957 om den såkaldte Kalmeyer-sag (uddrag af debatten gengivet i DKt 56ff.), fastslår han, at man dengang havde "megen sans for det uafklarede spændingsforhold, der hersker i dette spørgsmål." Med Espersens bog anerkender han "en tendens til klarhed, der er langt farligere for både præst og biskop og dermed for menigheden end den hidtil gældende måde at løse sager af læremæssig art." (DKt 51).

Tamm bemærker, at Espersen anskuer biskoppen som enhver anden tjenestemand, "formentlig er denne anskuelsesmåde rigtig. Reformationen betød et endeligt opgør med biskoppernes magtstilling." (KFPT nr. 39,7, jvf. Stenbæk i PrfBl 250).

IMs formand, sp K. Lindhardt Jensen, undrer sig over, at den "nye ansættelseslov (jvf. s. 30f.) for folkekirken, L 138, overhovedet ikke nævner, at den er en rammelov for et evangelisk-luthersk trossamfund og ikke nævner ordination (og) biskoppens kollats som vilkår for ansættelse i" en præstestilling (Forsvar for folkekirken 97). Om dette siger KM, "at kollatsens nødvendighed er fastslået i allerede gældende

love, og at den derfor – som noget, der ligger **efter** præstens ansættelse – ikke hører hjemme i en ansættelseslov.” (i tale på LafMs årsmøde, jvf. MrBl 241).

Med henvisning til en række bestemmelser i Danske Lov fastslår Stenbæk, at biskoppens kollats selvfølgelig ikke er uden indhold. Kan en biskop ikke længere stå inde for en præst, har han ”**pligt** til i givet fald at meddele den berørte menighed, at han ikke længere står inde for den pågældende præsts embedsførelse”. Men han må give Espersen ret i hans påstand, såfremt han mener, at en kollatsfratagelse ikke ”**umiddelbart** kan medføre præstens afskedigelse uden yderligere prøvelse” (PrfBl 250).

Poul Dam læser ikke Espersens bog som om, han skulle have givet udtryk for, at en biskop ikke kan tilbagekalde sin kollats. ”Det forekommer (ham) absolut nødvendigt, at en biskop trækker sin godkendelse af en præst tilbage, hvis denne notorisk er en vranglærer, dvs. er i eklatant modstrid med den Augsburgske Bekendelse.” Efter hans opfattelse er det ”helt umuligt at indfortolke reinkarnationstanken i folkekirkens grundlag.” ”Men naturligvis skal en præst beskyttes mod vilkårlighed, og biskoppens tilbagekaldelse af kollats må kunne indannes for et eller andet organ. Det kan af mange grunde ikke være KM, og der må skaffes lovhjemmel for ankemulighed eller domstolsbehandling, såvel for at beskytte præsterne som tjenestemænd, som for at sikre, at biskoppernes tilsyn og ansvar ikke bliver tomme ord.” (KD 26/3; jvf. sp Lars Holm DKt 35).

Denne retssikkerhed mener provst Knud Holt, at en præst allerede har, idet han kan indanke en kollatsfratagelse for en provsteret. Desuden mener han, at de ovennævnte eksempler på ”lovindgreb for at klare problemer med kollats ved ansættelse viser, hvor alvorligt kollatsen hidtil er blevet opfattet.” (KFPT nr. 39,14f.).

Det blev også biskop Eriksen, der kom med et konkret udspil i den retning. Han foreslår følgende procedure: ”Straks efter at biskoppen har frtaget en præst kollatsen, sker der indberetning til KM. Vedkommende landsretspræsident udpeger en landsdommer, og KM udpeger to gejstlige meddommere efter indstilling fra de øvrige biskopper hver for sig og fra præsteforeningen. KM skal samtidig træffe afgørelse om, hvordan den pågældende præst kan fungere uden biskoppens tilsyn, medens sagen verserer. Hvis sagens udfald bliver, at biskoppen får medhold, vil konsekvensen være, at præsten afskediges. Hvis afgørelsen går biskoppen imod, idet der f.eks. under sagen fremkommer synspunkter og oplysninger, der efter dommernes opfattelse ikke betinger en kollatsfratagelse, må biskoppen give præsten kollatsen tilbage. Sa-

gen kan indankes for højesteret af såvel præst som biskop." Han mener, at denne model kan fastholde balancen mellem stat og kirke (KD 26/5, jvf. samme i Århus Stift 112f.). KDs leder (28/5) finder det glædeligt, at Eriksen foreslår, at begge parter skal acceptere afgørelsen, og ikke, at han foreslår en bispefrihedslov, hvis afgørelsen går biskoppen imod. MFs bestyrelse kunne tilslutte sig Eriksens forslag (KD 7/7).

Indre og ydre anliggender

Som det fremgår af det ovenstående, er der ret udbredt enighed om, at statsmagten både kan og skal bestemme over såvel kirkens ydre som indre anliggender, men at det skal ske med skønsomhed og varsomhed.

En væsentlig grund til, at det er nødvendigt, er, som anført af Tamm, at kirken mangler styrende organer (Viborg Stifts Årbog 47, KFPT nr. 39,11). Stenbæk anfører, at det "er umuligt at foretage en klar afgrænsning mellem "indre" og "ydre" anliggender, men **netop derfor** må den centrale forvaltning i sin praksis tage såvel teologiske hensyn som folkekirkeligt traditionsmæssige hensyn." (PrfBl 252).

"Når der gennem årene har været så få sammenstød mellem stat og kirke i lærespørgsmål, skyldes det, at begge parter har haft en klar fornemmelse af, at der skulle trædes varsom, når en konkret situation var ved at tilspidse sig", anfører Eriksen, men hans ovennævnte forslag skal ses som et forsøg på, at få en klarere procedure i disse tilfælde (Århus Stift 112).

Riber Jensen finder, at den afgørende grund til, at det er gået så gnidningsløst mellem kirke og stat, er, at "folkestyrets organer har vist deres indleven i det evangelisk-lutherske i deres lovgivningsmæssige og administrative adfærd". Hovedsigtet i den kirkelige lovgivning har været en pragmatisk frihedslovgivning. Men Riber Jensen ser de to nyligt gennemførte love, den om det mellemkirkelige råd (jvf. 1990,187ff.), og den om samarbejdet mellem menighedsråd (jvf. 1990,194ff.), som et tegn på, at folketinget er usikker på sin rolle i forhold til folkekirken. Han finder det også symptomatisk, at Espersen "har svært ved at få hold på biskoppens plads i systemet." (DKt 295f., jvf. 92 og Espersen smst. 81).

Loven om formaliseret samarbejde mellem menighedsråd har fået Riber Jensen til at tvivle på, at "retstilstanden i folkekirken stadig kan karakteriseres med ord som "rummelighed", "gode rammer" og "stor frihed". For den giver KM mulighed for administrativt at tillade "et menighedsråd at ansætte sognemedhjælpere for ligningsmidler. Denne personalenydelse har ikke været drøftet, endsige vedtaget i folke-

tinget. Der er ikke fastlagt noget om forholdet mellem præst og sogne-medhjælper eller om, hvilken indflydelse biskoppen skal have på denne folkekirkelige nyordning. Loven er til høring bl.a. hos biskopperne. De fagskøn, der kommer ud heraf, viser en ikke ringe modstand. Fire biskopper afviser forslaget og foreslår ændringer." Men loven bliver desuagtet vedtaget. Han henviser derefter til sagen fra Sankt Johannes sogn i Århus, hvor KM har benyttet sig af sin bemyndigelse til at give menighedsrådet lov til at ansætte en sognemedhjælper "imod biskoppen og uden at spørge, om sagen griber ind i den opgaveprioritering, som provstiudvalget er sat til at tage vare på" (DKt 92f.; jvf. hertil provst Helge Quist Frandsen smst. 93ff. Nævnte sag gav i øvrigt anledning til en voldsom polemik mellem Rechendorff og provst Severinsen, jvf. Severinsen i KD 28/2, 12/3, 27/3, 5/11 (kronik – del af indlæg på mødet i Askov, jvf. ovenfor) og 29/11; Rechendorff i KD 17/3 og 12/11. Jvf. KDs leder 1/3. Sp Bent R. Arendt begrundet i kronik i KD 29/1, hvorfor man i Sankt Johannes sogn ønsker en sognemedhjælper. Hasseris sogn i Aalborg fik også en sognemedhjælper næsten samtidig, jvf. KD 28/2 og 27/3). At der også efter KMs mening er uafklarede områder ved sognemedhjælperordningen fremgår af, at han blev enig med biskopperne om, at der er behov for regler for tilsyn med sognemedhjælperne (KD 27/10).

Sp Lars Holm kunne ønske sig en præcisering af, "hvor juraen holder op, og teologien begynder", når det efter Espersen er en fiktion, at folkekirken kan bestemme i "indre anliggender" (DKt 35). Espersen gør opmærksom på, "at ikke alle teologer anser en afklaring ønskelig" (DKt 80), således sp Ole Brehm Jensen (Tidehverv 192f.).

Nedlæggelse af sogne

Med udgangspunkt i loven om samarbejde mellem menighedsråd, skriver Espersen: "Folkekirken kan naturligvis ikke være uberørt af samfundsudviklingen. Det er imidlertid vigtigt at søge at sikre, at den nødvendige omstillingsproces i så vid udstrækning som muligt formidles gennem folkekirkens egne organer så decentralt som muligt...Hvis folkekirken ikke selv viser vilje og evne til at omstille sig til en tidssvarende administration, vil centrale indgreb før eller siden fremstå som en nødvendighed" (82).

Venstres medlem af folketingets kirkeudvalg, Poul Brøndsted, skriver, at Venstre "ikke stiler mod en centralistisk statskirkelig kirke. Vi arbejder for størst mulig selvbestemmelse i sogn, menighed og kirke." Men kirken må indordne sig under de økonomiske helhedssyn og æn-

dringen af befolkningsstrukturen. "Sognestrukturkommissionens rapport om sammenfald mellem kommunestruktur og folkekirkelig struktur er "glemt" og uønsket i dag." For Venstre at se er det ikke statskirken, der truer folkekirken, men den trues af folkets ligegyldighed (DKt 9f., jvf. Stenbæk i DKt 74). Den konservative Merete Aarup anfører, at man derfra "ønsker at bevare folkekirkeordningen, som den gode og værdifulde ordning, der er fastlagt i Grundloven". De vil ikke lægge navn til en forrykning af balancen mellem stat og kirke. Med det "betyder imidlertid ikke, at folkekirkeordningen aldrig kan justeres, moderniseres, og dermed blive bedre." Og hun ser loven om samarbejde mellem menighedsråd som et eksempel på dette (DKt 25f.).

Riber Jensen ser en modsætning mellem det, som Brøndsted skriver, og det som Espersen skriver med baggrund i den nye lov om samarbejde mellem menighedsråd (DKt 36). Stenbæk mener, at Espersen hermed siger det, som KM ikke vovede at sige under debatten om lovforslaget i fjor. Og han kunne godt tænke sig at vide, hvordan Espersen stiller sig til den kirkelige og teologiske debat, som er en uomgængelig forudsætning for gennemførelse af en reform, som ikke blot er forvaltningsmæssigt tilfredsstillende, men tillige folkekirkeligt tilfredsstillende i "evangelisk-luthersk" forstand." (PrfBl 253).

Ved det tidligere nævnte møde på Askov højskole for Ribe stifts menighedsråd og præster sagde Severinsen, at han frygtede, at der vil opstå et nyt kirkepolitisk skel, hvis man ikke fortsat vil "lade retstilstanden i folkekirken fremgå af samtale og (lade staten) lede med tålsomhed og finfølelse." (DKt 390). På Prfs strukturkonference i Odense sagde Rechendorff, at folkekirkens strukturproblemer er af underordnet karakter, idet dens mest presserende problemer ikke er af strukturel art. Derimod har folkekirken tiltagende problemer med at være kirke for folket. Den almindelige danskers viden om "kristendom kan stå på bagsiden af et stadig mindre frimærke", mener han. Det hører med til de primære problemer, mens "antallet af præstestillinger, sognenes og pastoraternes størrelse og nye kompetencemodeller" hører til blandt de sekundære problemer. Efter KMs opfattelse er der en præstemangel på 23, men ifølge præsteforeningens strukturrapport er der en dokumenteret præstemangel på 70 stillinger, men selv med dette antal mener KM, at der kun er tale om et marginalproblem. Da der i samme rapport er givet udtryk for strukturforandringer af sogne, pastorater og provstier, vil han godt aflive påstanden om, at han hærger landet med nedlæggelse af sogne. Denne påstand har intet på sig (heri er biskop Lind enig, jvf. Fyens Stiftsbog 101ff.), idet der ikke er nedlagt et eneste sogn i de sidste 25 år; men der er foretaget ændringer af

pastoratsstrukturen, hvilket ”ikke medfører lukning af kirker, men den kan naturligvis nedsætte gudstjenestefrekvensen.” Det ”indebærer ikke nedlæggelser af menighedsråd eller indskrænkninger af rådets beføjelser.” Da han er opmærksom på, at større pastorater er belastende for præster, idet det indebærer deltagelse i mange menighedsrådsmøder og tjeneste ved mange kirker, stiller han spørgsmålet: ”Skal vi i al fremtid opretholde alle kirker fuldt ud, og er det hensigtsmæssigt med så mange menighedsråd?” ”Vil folkekirken bryde sammen, hvis nogle menighedsråd sammenlægges til pastoratsråd, og nogle kirker overgår til lejlighedskirker?” KMs undersøgelse viser, at der er 149 pastorater med under 1000 mennesker, og efter KMs mening kan man ikke undgå at røre ved disse forhold set i lyset af, at der er 360 pastorater med over 5000 mennesker, hvis præster i gennemsnit skal betjene 3696. (PrfBl særnummer 6ff., jvf. til strukturrappporten PrfBl 753ff.). Han påpeger det ubestridelige i, at befolkningen flytter sig, derfor er der siden 50’erne sket en tilpasning af præstestillingernes antal og placering. Han vedstår gerne, at han har videreført denne tilpasning (i tale på LafMs årsmøde, jvf. MrBl 239). Provst N.C. Lilleør mener, at KM med sine initiativer ”er i færd med at opløse folkekirken som sognekirke” (Tidehverv 145f.).

6 præster udtalte til JyPo, at de er meget betænkelige ved lejlighedskirker. ”Landsbyer sover ind uden kirker”. En menighedsrådsformand udtaler, at der kun er småbeløb at spare ved at gøre kirker til lejlighedskirker (JyPo 9/10). De tomme kirker på landet er en illusion, mener sp Knud Erik Nissen (KD 18/4).

Til at imødegå, at vi får kirker, hvor der ikke holdes gudstjeneste hver søndag, foreslog Poul Dam, at der indføres degnegudstjenester. Og han fremkom med et liturgiforslag til en sådan (kronik i KD 28/12-89). KM var glad for hans forslag (kronik i KD 30/12-89). Provst dr. theol. Poul Nepper-Christensen mener, at KM også seriøst skulle overveje, om Dams forslag ”kunne være en kærkommen håndsrækning i en trængt økonomisk situation.” (KD 18/1). Gudstjeneste ”hver søndag kl. 10 tak”, skriver IMs generalsekretær Poul Langagergaard, og IM vil meget gerne være med til at skaffe lægmandsprædikanter til disse ”degnegudstjenester” (KD 16/10).

Biskop Græsholt var allerede i fjor inde på, at antallet af præster ikke var fulgt med befolkningsudviklingen (jvf. 1990,173), nu hævder han på ny, at skulle antallet af præster have fulgt med befolkningsudviklingen skulle, der i dag være ansat 381 præster mere (KD 24/10 og kronik i KD 5/1).

Luksuspræster

Prfs formand, sp Kjeld Holm, skrev i en kommentar til konferencen, at Prf er villig til at drøfte spørgsmålet om pastoratsændringer, pastoratsmenighedsråd og lejlighedskirker, "så længe der er tale om undtagelser, så længe der er utvetydige argumenter for det, så længe der ikke er tale om, at det bliver en fiks måde at løse strukturproblemer på." (PrfBl særnummer 23). På trods af denne klare udtalelse og på trods af, at samme har sagt, at Prfs hovedbestyrelse utvetydigt har sagt, at de små landsogne bør bevares (PrfBl 773ff.) føler sp Kaj Mogensen, at Prf fører tvetunget tale og frygter, at de vil "sælge" nogle eller mange af de 149 små landpastorater (PrfBl 929f., jvf. hans kronik i KD 29/12-89 og Holm i KD 6/1).

Allerede tidligere på året havde der udspundet sig en voldsom polemik mellem KM, Holm, Mogensen og pastor Jan Grønborg om belastningen af landpræsterne contra bypræsterne. Mogensen forstår ikke, at han skulle være en »luksuspræst« (jvf. KM i KD 4/12-89, og 1990,174), da han har rigeligt at tage sig til i sit lille tre-sogns pastorat (kronik i KD 29/12-89, jvf. sp Gunda Jørgensen i JyPo 26/1). KM svarer, at det for ham er nødvendigt at se på fordelingen af de nuværende præstestillinger for at få tilgodeset det udækkede behov, der er i de nye byområder. Og da statens udgifter til folkekirken ikke må stige, er der kun en vej at gå (kronik i KD 30/12-89, jvf. Lilleør i KD 19/1). "Om folkekirken skal tilføres flere midler er et spørgsmål om politisk vilje", mener Mogensen (KD 9/1). Han beklager, at Prf allerede ved at gå med til præstetillægget har solgt de små pastorater (KD 13/1). Sp Peter Fischer-Møller er enig med Mogensen: "Landsognene er nemlig generelt ikke særlig præstemæssigt "flot" behandlet, de kan faktisk dårligt præstemæssigt presses hårdere" (KD 6/1). Grønborg mener, at KM er på ret spor. Landsognene må udvise solidaritet med bysognene "og f.eks. acceptere sammenlægninger af pastorater med under 1500 indbyggere." (KD 1/3 og 22/3). Derimod mener LafM ikke, at præsterne skal flyttes fra landet til byerne, udtaler formanden, Flemming Kramp (KD 14/2). "Præstemangelen i de store sogne kan ikke afhjælpes ved, at de sidste små pastorater sammenlægges. Der er ikke mere at hente", fastslår Mogensen (KD 7/3 og 5/4).

Ved den samme konference undrede Espersen sig over, at man fokuserer så meget på sognet, når det i virkeligheden drejer sig om pastoratsstrukturen. Ligeledes har det slået ham, at han efter en omhyggelig nærlæsning af bekendelsesskrifterne må konstatere, at sognet overhovedet ikke nævnes. Menigheden spiller en rolle. Men der er ikke så

meget som en antydning af sognet. Det betyder, "at den nuværende sogneinddeling ikke har noget med folkekirkens bekendelsesmæssige grundlag eller indhold at gøre, men er en administrativ inddeling, der – som bl.a. Prfs undersøgelse viser – ikke alle steder opleves som hensigtsmæssig." "Hvorfor skal en administrativ inddeling være et urørligt tabu?" (PrfBl særnummer 20f.). At der ikke står noget om sogne i bekendelsesskrifterne, har han da helt ret i, skriver sp Jens Ole Henriksen, men der er "meget kirkeligt arvegods, hvis navn man leder forgæves efter i disse skrifter. Der står heller ikke noget om departementschefer." Ordet sogn har noget at gøre med at søge sammen. Det har mennesker altid gjort i mange sammenhænge. Sognefællesskab har altid været et fællesskab, som rækker langt ud over det "administrative". Men problemet er, som Henriksen ser det, "at det af historiske grunde aldrig er lykkedes at skabe en ordentlig og anstændig sognestruktur i det københavnske område" (DKt 330f., jvf. Lars Holm smst. 339 og lektor Steen Busck smst. 346ff.), således også KCs formand, Schelander (KD 14/7).

Riber Jensens kommentar til KM er: "kirken som forvaltningsorgan har man et sikkert blik for, men kirken som evangelisk-luthersk ved man ikke rigtig, hvad man skal stille op med." Loven om formaliseret samarbejde mellem menighedsråd "viser os et folketing, som skaber usikkerhed om noget så afgørende som, hvad kirken er kirke for. Lovens hensigt er, at kirken lokalt skal i gang med nye opgaver (hvilke?). Og især rummer denne lov (trods al dens frivillighed) et angreb på sognet. Den går ud fra, at sognet er for lille, ikke kan administreres effektivt" (DKt 296). I sine velkomstord til det ovennævnte studiekredsarbejde giver biskop Skov udtryk for, at loven har været med til at forrykke den balance, der har været i tingene, hvor hver del er holdt på sin plads. Og der er efter hans mening aldeles ikke bare tale om en harmløs administrativ forenkling (DKt 62f.). Og han kan ikke godtage, at KM bruger Ribe stifts studiekredsarbejde som et skoleeksempel på, hvad denne lov kan bruges til. Tværtimod skal disse arbejdsgrupper forsøge at belyse, hvorfor det er nødvendigt at fastholde sognet som en uopgivelig folkekirkelig enhed (KD 28/6, jvf. Rechendorff i MrBl 239 og BeT 20/5). Studielektor Verner Bruhn er helt enig i dette arbejdes udgangspunkt, men bogens titel kunne lige så godt have været "Angreb på Espersen". "Debatoplæggets forfattere går for meget i rette med Espersen og for lidt i debat med ham", mener han (DKt 245ff.).

Lindhardt Jensen, der selv har bidraget med et indlæg i "Forsvar for folkekirken" har noteret sig, at mange af bidragene i bogen bygger på Morten Pontoppidans sognekirkelige tanker, og det huer ham ikke.

For de er udtryk for en folkekirkelighed, der regner alle døbte som kristne, det betegner han som folkekirkeromantik. Men det bedste forsvar for folkekirken er det bibelske syn på, hvad sand kirke er, mener han (IMT nr. 32, jvf. KD 16/8). Det får Lars Holm til at udbryde: "Der er kirkesynet til forskel" (DKt 255, KD 25/8). KDs leder tvivler på, at denne forskel i kirkesynet er så principiel, som man opfatter den i det daglige (27/8). Sp Mogensen mener, at de to store kirkelige retninger er enige om det væsentlige, at folkekirken ikke er Guds kirke i det danske folk. "Begge retninger har altid brugt mest energi på at markere, hvad folkekirken ikke er, og begge retningers kirkesyn er med til at svække folkekirken." (KD 24/8).

Formanden for LafMs udvalg for folkekirkens struktur og forvaltning, Qvist Frandsen, finder det glædeligt, at LafMs bestyrelse er enige i, at det primært må være menighedsrådene, "der fastlægger den kirkelige struktur og vurderer behovet for antallet af præster." Ligeledes er man enige om "at værne om sognet som den grundlæggende kirkelige enhed" (MrBl 115ff., jvf. KD 18/6 og 16/10). "Sognet er den overskuelige enhed, der ikke må udvikle sig til et administrationsapparat, som det er sket med kommunerne", fastslår biskop Skov, men det betyder ikke, at han i alle tilfælde er imod strukturtilpasninger (MrBl 79f.).

Flemming Kofod-Svendsen fra Kristeligt Folkeparti peger på, at den kirkelige frihedslovgivning fra forrige århundrede kun i ringe omfang er videreført efter I.C. Christensens tid, "i stedet for har vi fået et øget kirkeministerielt styre via cirkulærer og bekendtgørelser, der i værste fald kan føre til statskirkeligt overformynderi." (DKt 11f., jvf. hans kronik i KD 21/3).

Nyt cirkulære om stillingsopslag for præster

Præstehøjskolens rektor, Niels Thomsen, hævder med baggrund i en analyse af de nye regler om ændret procedure vedrørende fordeling af præstestillinger, at der i de senere år er sket en magtforskydning i det kirkelige hierarki. Tidligere var sognet grundenheden i folkekirken, nu synes det at være "stiftet, under opdelt i provstier, og parallelt hermed en forskydning i præstens stilling fra at være i de allerfleste forhold en uafhængig sognepræst, forpligtet på sognet og med forholdsvis få nødvendige relationer til provst, biskop og ministerium, til at være funktionær i en velordnet kirkeorganisation, bygget op med lokalafdelinger." Biskoppen tillægges med det nye cirkulære en magt, som han ikke mener, biskopper har i nogen luthersk kirke overhovedet. "Den kirkehistoriske betegnelse er "det monarkiske episkopat". Således giver mi-

nisteriet med et beskedent udseende cirkulære folkekirken en strukturforandring i retning af bispekirke, som er uhørt.” ”Den kan meget vel få til resultat, at menighedsråd og præster vil kræve valgte stiftsråd, der kan tale med i sager, der er så væsentlige for sognene. Hvis det sker, kan dette cirkulære blive langt mere konsekvenssvangert i retning af synodalopbygning end de mellemkirkelige stiftsudvalg, der var så megen blæst omkring.” (KFPT nr. 39,33ff.; jvf. KD 7/4).

De fleste biskopper fandt det vanskeligt, at skulle tage ansvaret for den nye stillingsstruktur uden at have indflydelse på antallet af stillinger (således Bertelsen i Årbog for Københavns Stift 110f.; Græsholt i Lolland-Falsters Stiftsbog 98ff. og Christiansen i Aalborg Stiftsbog 130). For Bertelsen er det ”stadig uklart, hvad der er de egentlige kriterier for KMs tildelinger til de enkelte stifter” (smst. 111). Som helhed var de biskopper, som måtte afgive præstestillinger, mest kritiske, men derudover havde flere mere principielle kommentarer til ændringen.

Biskop Geil finder det heller ikke let at administrere den nye ordning, især fordi at antallet af stillinger er låst fast. Det får ham til at overveje om det ville være muligt med en ordning, hvor de bedst stillede provstier kunne hjælpe til med at bidrage til præstelønninger i ringere stillede provstier. ”Og det bør ikke skræmme nogen, at det vel i givet fald måtte medføre, at biskoppen ved sin side havde et stiftsråd med repræsentanter for provster, præster og menighedsråd.” (Viborg Stifts Årbog 9ff.). Lignende tanker fremkom formanden for LafM, Flemming Kramp, med på årsmødet på Nyborg Strand i sin kommentar til den folkekirkelige situation (MrBl 257, jvf. Lars Holm i DKt 203, sp Erik Balslev-Clausen i DKt 205 og sp Bent Christensen smst. 247f. Jvf. endvidere Quist Frandsen i KD 22/6 og Kramps replik hertil i KD 5/7). Men der var på årsmødet ikke stemning for et forslag om at kræve cirkulæret omstødt (KD 18/6). Derimod hilser biskop Skov ændringen velkommen, for nu vil det være lettere for biskoppen sammen med menighedsråd og provster at tilrettelægge den gejstlige betjening i stiftet (Ribe Stiftsbog 110). Biskop Lind konstaterer blot, ”at det nu for alvor er biskoppen, der skal gøre arbejdet og tage imod øretæverne” (Fyens Stiftsbog 106). Biskop Eriksen fornemmer, ”at det kan blive problematisk at lade biskoppen sidde med det endelige ansvar for pastoratsstrukturen i stiftet. [Han] kan derfor støtte de kræfter i såvel LafM som Prf, der har ønsket, at der til cirkulæret sker en tilføjelse om, at biskoppens afgørelse også i disse sager kan indankes for KM” (Århus Stift 108f.). Imidlertid mener biskop Lindegaard, at menig-

hedsrådene uden videre har denne ret (Haderslev Stiftsbog 108ff.), således også biskop Christiansen (Aalborg Stiftsbog 130).

Ny ansættelseslov for stillinger i folkekirken

Da KM fremsatte ovennævnte lovforslag den 17/1, var de fleste kontroversielle punkter (jvf. 1990,172f. og KM i MrBl 241ff.) ikke med i forslaget; men alligevel blev der en del debat om nogle få punkter i det. Hidtil havde det været således, at KM skulle udnævne den præst, som ved menighedsrådets indstillingsmøde havde fået alle stemmer ved første afstemning. Efter det nye lovforslag skulle samme ret opnås med 2/3 flertal i sogne eller pastorater med kun en præst. Endvidere foreslås fjernet ét ord i mindretalsparagraffen. Nu skal KM ikke længere tage "tilbørligt hensyn til mindretallene" ved ansættelse af en præst i pastorater med flere præster, men kun "tage hensyn". Endvidere fjernes muligheden for at ansætte en andenpræst, som aflønnes af mindst 50 mennesker, der har garanteret vedkommendes løn i mindst fem år. Desuden fjernes automatikken i akademikerparagraffen, idet hovedreglen bliver, at man skal være teolog fra en dansk universitet for at blive præst i folkekirken. Missionærers automatiske adgang til at søge præstestilling efter syv års missionærtjeneste udelades også. Det nye i lovforslaget på dette sidste område er, at KM "undtagelsesvis kan give en person...tilladelse til at søge præstestilling, såfremt den pågældende i fremtrædende grad har vist sig i besiddelse af egenskaber, der har væsentlig betydning for varetagelse af præstestilling." (§ 2, stk. 1). Nyt er endvidere, at menighedsråds medvirken ved ansættelse af hjælpepræster med en ansættelseskvote på mindst 50% og en ansættelsesvarighed på mindst ét år bliver lovfæstet. Og endelig bliver det – vel for første gang – lovfæstet, at præster skal være medlemmer af folkekirken.

IMs formand, Lindhardt Jensen, mener, at ændringerne er en klar begrænsning af mindretalsretten. "Hvis kirkelige mindretal søges holdt ude fra præsteembederne, vil situationen blive utåleligt for dem." (KD 1/2). KM kan klart afvise, at det skulle være forslagets "intention eller indhold at lave attentat på mindretalsbeskyttelsen." Han gør opmærksom på, at både i de nugældende og fremtidige bestemmelser er mindretalshensynet kun ét blandt flere andre faktorer, som KM skal tage hensyn til ved ansættelse af præster i pastorater med mere end én præst (KD 10/2). MVs redaktør, Birger Reuss Schmidt, mener, at der er adskillige eksempler på, at den nuværende KM har tilsidesat mindretal (MV nr. 3, jvf. 1990, 172f.).

IM foreslog folketingets kirkeudvalg, at bestemmelsen om privat ansættelse af en andenpræst bliver opretholdt (KD 23/3). Kirkelig Samling gør udvalget opmærksom på, at KMs oplysning til udvalget om, at bestemmelsen om andenpræsten ikke har været i brug i nyere tid er misvisende, eftersom den har været i brug i Jylland to gange (KD 20/4). Det skal i den forbindelse nævnes, at man ved Bethlehems kirke i København med noget besvær lige nåede at få ansat cand. theol. Erik Hviid Larsen som privatansat andenpræst, inden den gamle lov ved årsskiftet blev ophævet (jvf. KD 1/3, 10/5, 10/7 og JyPo 27/8).

Kirkelig Samling gjorde endvidere udvalget opmærksom på, at lovforslaget efter deres mening lægger op til en klar indsnævring af mindretallenes vilkår i folkekirken, samtidigt med at folk i ydre missions tjeneste ikke har muligheder for ansættelse, og at der gives universiteterne et "monopol på et tidspunkt, hvor der er vokset nye frie uddannelsesinstitutioner frem" (KD 20/4).

Lovforslaget fik en let gang gennem folketinget, selv om Kristeligt Folkeparti forsøgte at få vedtaget ændringsforslag, således at ordet "tilbørligt" og bestemmelsen om private andenpræster fortsat blev en del af loven. Endvidere ville de også have, at kollatskravet skulle stå i ansættelsesloven (KD 8/5 og 9/5). Til det sidste sagde KM, at dette ikke hørte med i en ansættelseslov, og "at kollatsens nødvendighed er fastslået i allerede gældende love" (MrBl 241).

Ved samme lejlighed blev der også vedtaget love om ændringer af Pastorseminariernes og Præstehøjskolens styrelser og betaling for driften af samme (KD 8/5 og 9/5, MrBl 243).

Færøerne og Grønland selvstændige stifter

Allerede i efteråret 1988 vedtog Grønlands landsting, at man skulle arbejde imod, at Grønland snarest muligt blev et selvstændigt stift, men stadig en del af Den danske Folkekirke (jvf. KD 21/10-88). Men da landsstyret ikke kunne gå med til en model for lovændringen, hvor Grønlands biskop skulle udnævnes af den danske Dronning, blev lovændringen ikke gennemført i folketingsåret 1989/90 som planlagt (jvf. KD 20/5-89). I dette forår fik landsstyreformand Jonatan Motzfeldt påny enstemmig tilslutning fra landstinget til at fortsætte forhandlingerne med KM om et selvstændigt stift med biskoppen som hjemmestyretjenestemand. Han gav overfor landstinget udtryk for, at han er uenig med KM i, "at en udnævnelse af en biskop som hjemmestyretjenestemand ikke er forenelig med folkekirkens enhed." Han finder det naturligt, at en grønlandsk biskop har landsstyret som nærmeste arbejdsgi-

ver (Landstingets forhandlinger 14/4, jvf. Den grønlandske Kirkesag, meddelelser nr. 127,24ff.). KDs leder mener, at Grønland bør fare med lempe og ikke sætte den kirkelige enhed i riget over styr. Grundloven gælder stadig for Grønland, og efter den er det vor fælles Dronning, der er folkekirkens formelle overhoved, og det har intet med kolonistyre fra Danmark side at gøre (13/6). KM udtaler, at han ikke vil dramatisere begivenhederne, men han er positiv over for tanken om Grønland som et selvstændigt stift. Dog gør han opmærksom på, at den kirkelige enhed skal bevares, og "Grundloven taler om den evangeliske-lutherske kirke som Den danske Folkekirke, og ikke om flere, og til denne hører også Grønland" (KD 12/6). Derved bliver det foreløbig. Om udviklingen på Færøerne så får indflydelse på Den grønlandske Kirkes fremtidige status, kan kun tiden vise.

Spørgsmålet om Færøernes status som selvstændigt stift blev meget pludseligt aktuelt, idet vicebiskop Ejvind Vilhelm søgte sin afsked med udgangen af august (KD 25/4). Da sp ved Havnar kirke i Thorshavn, Hans Jacob Joensen, var eneste kandidat (KD 9/8), blev han uden problemer udnævnt til vicebiskop pr. 1/11, og (vice)bispevielsen blev planlagt til at skulle finde sted søndag den 25/11 (KD 5/9, jvf. Årbog for Københavns Stift 122f.).

I huj og hast udarbejdede KM et lovforslag om et selvstændigt stift på Færøerne, som både lagtinget og folketingets partier havde erklæret sig indforstået med. Den oprindelige plan var, at lovforslaget skulle fremsættes straks ved folketingsårets begyndelse og behandles så hurtigt, at loven kunne træde i kraft den 1/11. Nu blev den lidt forsinket, så Joensen nåede at blive vicebiskop i 14 dage, indtil loven trådte i kraft den 15/11.

Behandlingen i folketinget viste, at kun Fremskridtspartiet var imod, og det alene med den begrundelse, at bispelønnen ville føre til merudgift for staten, fordi biskoppernes løn betales over finansloven. Desuden var der bred enighed om, at Havnar kirke skulle være Færøernes fremtidige domkirke. Folketingets beslutning betød, at Færøernes stift nu er en realitet efter en "pause" på ca. 450 år. Under debatten beklagede Socialdemokratiets ordfører, Tove Lindbo Larsen, at man ikke ved samme lejlighed kunne oprette et grønlandsk stift. (KD 11/10 og 27/10).

På Københavns stifts landemode sagde biskop Bertelsen, at tiden i en vis forstand er moden til et selvstændigt færøsk stift, men han kan ikke undlade at påpege, at kirkeligt set har der hidtil været et delt hjemmestyre, idet der hvert år er kommet 6 mill. kr. fra den øvrige folkekirke til præstelønninger og vedligeholdelse af præstegårdene.

Han fremhæver, at dette forhold bliver der ikke ændret ved, skønt det ville være en rimelig konsekvens af oprettelsen af et selvstændigt stift. Disse udgifter skal også fremover fortsat bæres af den øvrige folkekirkes ligningsmidler (KD 12/10 og Årbog for Københavns Stift 108f.).

D. J. Sørensen, Thorshavn, finder ikke, at et selvstændigt færøsk stift er acceptabelt, fordi Færøerne er ikke forberedt, og det økonomiske grundlag er ikke i orden. Han finder det skæbnesvangert, hvis en færøsk kirke kommer under landsstyrets administration med ikke-kirkelige folk (KD 16/7). Den nye biskop er ikke modstander af, at Færøerne selv overtager kirken, når det bliver økonomisk forsvarligt. Han anser det ikke for umuligt, at KM en dag overfører sine beføjelser til lagtinget og landsstyret, men han ønsker, at den færøske biskop fortsat kan være med til bispemøderne og fortsat er kgl. udnævnt tjenestemand (KD 9/8).

Ved en festgudstjeneste i Havnar kirke den 25/11 i overværelse af Dronningen og Prinsen, landets øvrige biskopper og mange andre blev Joensen indviet af biskop Bertelsen (KD 26/11).

Mod bispevalget i 1991

Næsten to år før, at biskop Henrik Christiansen i Aalborg og Helge Skov i Ribe senest skulle gå af på grund af alder henholdsvis den 30/11 og 31/12 1991, var der kredse i de to stifter, der begyndte at arbejde for opstilling af emner til bispevalget. Grunden til, at nogle anså det for så vigtigt at begynde så tidligt, er uden tvivl, at de anser det for meget vigtigt, hvem der bliver biskop i deres stift. Heri er IMs formand, Lindhardt Jensen enig, og han gør opmærksom på, at 6 ud af Danmarks 10 biskopper skal gå af i løbet af de næste 5 år. "Det vil blive meget afgørende, hvem de nye biskopper bliver. Folkekirkens fremtid vil på mange måder afhænge deraf. Bispeembedet er nemlig en nøglestilling i vor kirke. Det gælder især med hensyn til forkyndelsen. Her har biskoppen det overordnede ansvar", skriver han (KD 22/3). Dog vil IMH ikke blande sig i bispevalg, det overlades til IMs folk ude i de enkelte stifter, sagde formanden på årsmødet (KD 11/6). Professor dr. theol. Leif Grane tillægger ikke biskopperne den samme store betydning. "Der er egentlig kun den risiko, at bisperne bliver værre og værre, forstået på den måde, at de mere og mere ligner udflydende flødeboller. Vi skal ikke begræde, at vi er i et demokrati, men bisperne var mere markante personligheder, da de blev udpeget af KM" (Pol 14/10). Selv om ingen af de nuværende biskopper har en videnskabelig universitetskarriere bag sig, ingen af dem er f.eks. dr. theol.-er, så er

de fleste af de nuværende biskopper markante personligheder, udtaler Prfs formand, sp Kjeld Holm, men han mener ikke, at bispeudskiftning har den store betydning for folkekirkens administration og forvaltning (Pol 14/10).

I Aalborg ser det ud til, at kampen kommer til at stå mellem to domprovster, Søren Lodberg Hvas, Haderslev og Karsten Nissen, Viborg, mens provst Jørgen Juul er en mulig outsider (KD 6/2, 8/2 og 2/6). På forhånd synes Hvas at stå meget stærkt, idet 954 stemmeberettigede af 2404 mulige skriftlig har opfordret ham til at stille op. Både Hvas og Nissen opstilles stort set af de samme kirkelige kredse, dog med den markante forskel, at de socialdemokratiske menighedsrådsmedlemmer står bag Nissen (KD 2/10).

I Ribe, der har tradition for at have en grundtvigsk biskop, var billedet mere broget, idet den grundtvigske fløj havde fundet frem til 6 personer, der ikke modsatte sig, at der arbejdedes for deres kandidatur. De seks er sp Kresten Drejegaard, provsterne Helge Quist Frandsen, Niels Holm og Benneth Østergaard Pedersen, sp Niels Jørgen Jensen, og sidst men ikke mindst valgmenighedspræst Ingrid Kjeldsen. Hendes mulige kandidatur får Pol til at skrive, at Ribe har mulighed for at få landets første kvindelige biskop (Pol 14/10). På den anden fløj – den folkekirkelige fællesliste – er der kun to navne nævnt som kandidater, nemlig domprovst Poul Erik Andersen og sp Mogens Jensen (KD 6/4). Denne gruppe stilede mod et midtsamlende valg (KD 11/10). På et stort møde for menighedsrådsmedlemmer sidst på efteråret blev Mogens Jensen udpeget som bispekandidat med 404 stemmer, mens Poul Erik Andersen kun fik 105 (KD 7/11).

Bibeloversættelse

Oversigten over arbejdet med den nye bibeloversættelse er næsten blevet en føljeton (jvf. 1988,195ff., 1989,260ff., 1990,177ff.). Men årets debat blev næsten udelukkende en stillingtagen til PO, svingende fra næsten ubehersket glæde over resultatet til en fuldstændig afvisning af, at den kunne være grundlag for en ny kirkebibel, ligegyldigt hvor omfattende revisionsarbejdet af den blev. Det som kendetegnede debatten var, at sprogfolk var meget begejstrede, mens stor set alle teologer – uanset teologisk ståsted – var meget kritiske.

Ved Bibelselskabets repræsentantskabsmøde beskæftigede generalsekretær Niels Jørgen Cappelørn sig næsten udelukkende med reaktionerne på PO. Han oplyste, at der indtil da var offentliggjort ca. 175 artikler og anmeldelser, og han trak nogle udtryk frem fra ca. 20 af

dem. De fleste af dem, han citerer, er (meget) positive over for PO (Det danske Bibelselskabs Årbog, 15ff.). Men det kendetegnede i øvrigt de reaktioner, der kom hurtigt efter udgivelsen, at de fleste i langt overvejende grad var positive, mens de mere kritiske og helt afvisende kom senere på året.

Mange mente, at sigtet var for lavt, sproget var blevet for puritansk. Udlugningen af småord var ført for vidt og manglede i nogen grad konsekvens ("utallige eksempler på inkonsekvenser": sp. Hartvig Wagner i Viborg Stifts Årbog 111). Debatten blev i høj grad præget af fagfolk af forskellig afskygning, hvilket betød, at de fleste indlæg var meget ordrige.

Antallet af reaktioner til Bibelselskabet over PO var overvældende og af en sådan tyngde, at bestyrelsen i oktober indså, at en forsvarlig gennemgang af de mange henvendelser nødvendiggjorde, at man udskød tidspunktet for udgivelsen af den nye bibel fra november 1991 til engang i 1992.

Sp Lars Ole Gjeseing glæder sig over, at man har revet oversættelsen af NT "løs fra de ufolkelige stilistiske kendetegn, der i mindst 40 år har adskilt NT-lig-dansk fra dansk." Hovedindtrykket er, at den "strutter... af en udpræget vilje til at tale dansk." Endvidere finder han det glædeligt, at PO ikke er præget af arkaismer, selv om der dog efter hans mening er efterladt enkelte unødvendige af slagsen. "I Fadervor skulle 'vorde' jo ud, og teksten dermed ændres i et eller andet omfang." (PrfBl 1989,1013ff.). Derimod tager universitetslektor Hans Hauge hatten af for den, som kan give ham en god grund til, at "lad dit navn blive helliget" rytmisk og stilistisk er bedre end "helliget vorde dit navn." "Hvorfor i det hele taget lave en ny oversættelse? Hvad er den dybereliggende årsag?" Målet har ikke været at gøre NT bedre, men mere forståeligt. Tror man, at man har nået dette mål ved f.eks. at ændre kalk til bæger? Hvem drikker af bægre i dag? spørger han. Og så lader man disciplene ligge til bords. "Er det **realisme**, man vil sikre?" "Bibelen skal ikke oversættes til et mundret, nutidigt dansk. Nej, den skal oversættes til **prosa**." Man har ikke været opmærksom på, "at prosa og mundret dansk er to helt forskellige ting. Prosa er en kunstform, ganske som poesi." (DKt 4ff.; jvf. sp Johannes Værges replik i DKt 28f.). Sp Lars Paludan finder det vigtigst at drøfte POs "hele tendens, dens teologi om man vil." En tilstræbt realisme, "står i vejen for den realitet, som teksterne vil formidle." "Naturligvis er der da lange passager i NT, hvor en refererende, pædagogisk begrundet realisme som den, der valgt, er på sin plads. Men der er også steder, hvor den netop forfejler tekstens anliggende." (DKt 63f.). Ud fra retoriske

kriterier bedømmer sp Ole Wierød, at den forelagte form er et ualmindeligt pauvert dansk (PrfBl 965ff.).

Wagner mener, at der er "tale om en skræmmende "aftheologisering" af NT, som må fjernes fra PO-89 ved en gennemgribende omarbejdning ud fra en hel anden grundholdning." Han kan ikke "finde nogen sproglig eller teologisk begrundelse for (at skrive) **oprejst** i stedet for **opstanden**" (jvf. til dette sp Jørgen Kjærgaards hymnologiske signalement af PO i PrfBl 873ff.). Han kan godt finde positive ændringer, men de "overskygges helt, ikke bare af de mange uheldigt eller forkert oversatte enkeltsteder, men først og fremmest af gennemgående principper og tendenser, som afsporer hele oversættelsen" (Viborg Stifts Årbog 108ff.).

Sp Niels Henrik Arendts første indtryk af PO er, "at den slet ikke er så ringe. Der er både sproglig kraft og substans i store dele." "[Han] har mange steder glædet [sig] over gode udtryk og flydende sprog, og [han] mener, at PO er et godt udgangspunkt for det arbejde, der skal føre frem til en ny autoriseret kirkebibel." Dog mener han, at de overordnede retningslinjer for oversættelsen "er udtryk for en unødvendig **nøjsomhed**." Som helhed finder han ikke PO for "banal, men han synes godt, man kunne have "stilet" lidt højere" (Viborg Stifts Årbog 121ff.).

Sp Lars Tjalve har oversætterne mistænkt for at ville "aflive, hvad man kunne kalde egentligt bibelsprog." Med flid undgår PO, "hvad der klinger højtideligt." Om juleevangeliet siger han, at "poesien viger for dagligsproget med en sentimentaliserings af udtrykket(ne) til følge", der er tale om et stilskeft. Han er enig i oversættelsens hovedsynspunkt, at teksterne skal gengives på et så godt og forståeligt dansk som muligt, men man er gået for vidt. "Sæt jer på sproget, giv os prægnante, ramrende formuleringer, så vi kan bevare bibelsproget som vores. Hvis det ikke bevares i selve Bibelen, varer det ikke længe før det også ryger ud af ritualer og liturgier, for til sidst af forsvinde fra salmebogen", skriver han (TF nr. 2,4ff.). Modsat mener sp Henrik True, at "et gennemgående træk i PO er dens stræben efter det knappe, nøgterne og samtidig prægnante i sproget." Derfor undrer det ham, "at man ikke har bibeholdt de steder i AO, hvor man allerede var nået frem til prægnante og mundrette formuleringer" (TF nr. 3,1).

Provst Helge Quist Frandsen finder, at der er meget godt at sige om PO. Men han gør dog opmærksom på, at man skal "være meget varsomt med at lave om på liturgiske tekster som Fadervor, dåbsbefalingen og saligprisningerne, men [han] forstår da godt, at man har valgt at ændre formuleringen på Fadervors 1. bøn" (MrBl 185). Sp Niels Hen-

rik Arendt stiller spørgsmålet, om ændringerne i Fadervor "er nødvendige eller i hvert fald nyttige" (Viborg Stifts Årbog 124). Wagner er mere kritisk, idet han ikke kan se, at der er nogen sproglige begrundelser for at udelade "vorde", idet ordets rod indgår i flere almindeligt brugte ord. Desuden vil fællesbøn i de næste mange år blive helt umuligt. Han har også en kraftig teologisk indvending imod, at man i Fadervor og mange andre steder fjerner flertal og stort begyndelsesbogstav fra ordet: himmel. (sp H. Bykær-Jørgensen er enig: KD 22/2 og PrfBl 193f.). Han finder det positivt, at man er vendt tilbage til 1907-oversættelsens: "Som i himlen således også på jorden". Det ville være ønskeligt, at bønnen som helhed bliver gengivet i denne gamle oversættelse, skriver han.

KD anmodede en række sprogfolk om at kommentere PO. Professor Leif Ludwig Albertsen, der for en del år siden beskæftigede sig med oversættelsesteori, har siden været "skeptisk over for værdien af præcise oversættelser, også over for nyoversættelser af foreliggende tekster." Han har læst nogle af de dele af PO, som han ikke kunne udenad, og han har under læsningen "været fyldt af idel fryd og glæde. Hvis, altså hvis, så kan det næppe gøres bedre." "Forståelighed behøver ikke altid at være et skældsord", slutter han (kronik i KD 19/2; jvf. professor dr. phil. F. J. Billeskov Jansen i kronik i KD 23/3). Universitetslektor, cand. theol. og dr. phil., Henning Lehmann er lidt nervøs for POs videre skæbne, fordi "såkaldt kirkelige kredse (gør) forsøg på at blokere for sprogligt nyskabende initiativer" (KD 11/10). Lektor cand. mag. Ellen A. Madsen efterlyser en større "dristighed til at lufte ud, hvor det tiltrænges." På trods af nyoversættelse af visse bønner i Fadervor skriver hun, at der i PO "vogtes over den gamle højtidelige sprogdragt med en sådan iver, at det snarere virker som tankeløs nostalgi end som en søgen efter indlevelse i ordene. Er nu-dansk da så fattigt, at man ikke tør løbe an på tilfredsstillende muligheder for at imødekomme et skønhedsbehov?" (TF nr. 2,1ff.). Derimod finder højskolelærer Jens Rosendal, at "der er talent i forandringen" af Fadervors første bønner (Ribe Stiftsbog 10).

Sp Henrik True mener, at der med PO er tale om "villet ny." Under læsningen fristes han gang på gang til at spørge, "Om der over arbejdet har hvilet en "forandringens lov", der som en anden tugtemester (Gal. 3,24. PO: opsynsmand) har krævet: Det skal være nyt, det skal kunne ses, det er nyt! Der forestår "et ikke helt lille stykke arbejde med at korrigere PO, det ville de nye bør afstreges, førend det bliver en autoriseret oversættelse" (TF nr. 3,1f.). Modsat glæder Rosendal sig over

PO, fordi "ændringerne...for det meste (er) en stilfærdig ajourføring af sproget" (Ribe Stiftsbog 7).

Sp, lic. theol. Søren Ruager (medlem af oversættergruppen) vurderer PO ud fra den synsvinkel, at teksterne skal kunne bruges som prædiketekster i kirken. Indledningsvis overvejer han, om det vil "være helt utænkeligt, om vi fik flere oversættelser ved hånden..., som havde hvert deres sigte." Når det er sagt, mener han, at det er vigtigt, at man forsøger at besvare spørgsmålet, "hvad der da er særegent for en kirkebibel til forskel fra andre tænkelige udgaver?" "Sproget må godt være en anelse højere, end vi ellers (plejer) at udtrykke os", anfører han. Stikordet for revision af kirkebibelen er "varsomhed." Med udgangspunkt i juleevangeliet mener han, at man kan "belyse nogle af de tendenser, som generelt kan spores i PO – på godt og ondt." "Sproget er holdt i en mindre højtidelig tone end den nuværende oversættelse." "Der er tale om "en mere afdæmpet, stilfærdig gengivelse" (PrfBl 717ff.).

Oversætterne kunne godt have taget mere hensyn til, "at bibelske ord og vendinger også er en del af nutids-dansk, og at sådanne ord og vendinger skal bruges, hvor det falder naturligt", mener domprovst Rudolph Arendt. Endvidere finder han, at "man har bortkastet så mange bindeord, at stilen har fået noget stakåndet over sig...Tendensen til at erstatte bisætninger med hovedsætninger er drevet for vidt." Desuden burde man have undladt at pille ved Fadervor. Han overvejer, om man måske skulle have nøjedes med en revision. "Men nu har vi fået en ny oversættelse; til gengæld trænger den til en del revision." (kronik i KD 24/2).

Domprovst Immanuel Felter er heller ikke tilfreds med, at der er foretaget en så grundig udrensning af småord. I juleevangeliet er udrensningen f.eks. så voldsom, "at det dramatiske og overvældende ved julens under ganske er forsvundet" (kronik i KD 10/3, jvf. samme i PrfBl 113ff.). Biskop Wibergs replik hertil er, at den nuværende oversættelse i sin tid blev kritiseret for sin rundhåndede brug af småord. Vi har med PO forsøgt at vende tilbage til traditionen, der har præget dansk bibelsprog fra 1550 til 1907, "og vi har derfor søgt at undgå overflødige småord. Men det er da muligt, at vi nogle steder har været for restriktive" (PrfBl 191ff., jvf. Cappelørn i Det danske Bibelselskabs Årbog 24).

Sp Terkel Tikjøb kom med en sønderlemmende kritik i Tidehverv. Man har ikke haft held til at indfri de intentioner, man havde for oversættelsen. Han ser en teologisk forskydning i retning af at gøre

evangeliet til et socialpolitisk budskab (88ff.). Bortset fra hans indlæg kom den kraftigste og mest massive kritik fra højrefløjen i dansk kirkeliv, nærmere bestemt fra folkene omkring MF i Århus og DBI i København. En gruppe på næsten 30 teologer med tilknytning til disse kredse fremkom sidst på året med et responsum i form af en hel bog med kritik og forslag til ændringer af PO (KD 6/12, MV nr. 19 og 23). Samtidig kom der stærke opfordringer fra dem om at udskyde tidsfristen for indsendelse af indvendinger (udskudt til 15/1-91: KD 26/9) og tidspunktet for udgivelsen af en ny bibel, for kun derved ville der blive tid nok den gennemgribende revision, der er nødvendig, for at der kan komme en kirkebibel ud af PO, anførte man (fra Kirkelig Samling om Bibel om Bekendelse: KD 16/10, PrfBI 848).

Sp, lic. theol. Jørgen Glenthøj finder efter en gennemgang af første halvårs prædiketekster, at der i PO er tale om en tendentiøs forfladigelse af bibelsproget. Der er tale om en katastrofal løslagtighed i gengivelsen, som alene en gennemgribende revision vers for vers vil kunne rette op på. "Det vil man næppe kunne forvente af Bibelselskabet." "Er PO...overhovedet ment som andet end en prøveballon, som en kladde, en rå-oversættelse"? spørger han. "Inden for den fastlagte tidsfrist vil en forsvarlig revision ikke kunne gennemføres, selv om Bibelselskabet er indstillet på det." "En alternativ oversættelse vil heller ikke kunne præsteres inden 1992. Hvad, der derimod kan gøres, er: **fremlæggelse af en revision af alterbogsteksterne**. En sådan revision skal ikke være et forsøg på en ambitiøs nyoversættelse. Den skal være en opsamling af det sprogligt bedste i det sidste hundrede års danske bibeloversættelser." Glenthøj konstaterer, at de fleste positive forbedringer i PO i forhold til AO er tilbageføringer til AO fra 1907 (TF nr. 7,4ff.).

Da Bibelselskabets bestyrelse sidst i oktober så besluttede at udsætte udgivelsen til engang i 1992, blev det hilst med glæde af højrefløjen. Man tolkede det som et positivt signal om, at Bibelselskabet var villig til at sætte alle sejl til i bestræbelserne for at nå frem til en bibeloversættelse, som kunne modtages med glæde af alle kredse i den danske kirke (KD 25/10, 3/11; MV nr. 21).

Forinden var der kommet flere slet skjulte trusler om, at højrefløjen kunne blive nødt til at foranstalte en alternativ oversættelse. Det mest autoritative indlæg i den retning kom fra IMs generalsekretær Poul Langagergaard på Bibelselskabets repræsentantskabsmøde. Han lagde ikke skjul på, "at der er både vilje, menneskelige og økonomiske ressourcer til stede til, at den konservative del af vort kirkebillede kan og vil gennemføre et sådant projekt, hvis man bliver enige om det." Men han fandt det ikke ønskeligt, for det vil kun skabe mere forvirring, end

der er nu (kronik i KD 26/9). Wagner er så utilfreds med PO, at han tvivler på, at der i Bibelselskabet er den nødvendige vilje tilstede til at skabe en brugbar bibel ud af prøveoversættelserne. Derfor foreslår han, at der "straks arbejdes på en alternativ oversættelse" (Viborg Stifts Årbog 120).

Ny salmebog

I 1986 nedsatte KM et udvalg til at gennemgå de historiske og tekniske oplysninger i DDS til brug ved fremstilling af en ny tryksats. Resultatet forelå i november 1988. Ved den lejlighed sagde KM Rechendorff, at han i samråd med biskopperne overvejede at nedsætte en kommission til at forberede en ny salmebog. Derfor kan det måske blive dementet, hvad formanden for salmebogsudvalget, biskop Lindegaard, sagde ved udgivelsen, at den salmebog, som nu præsenteres, har mange år foran sig (jvf. Haderslev Stiftsbog 113f.).

Poul Dam var utilfreds med redigeringen af prosaafsnittet, dels er det brud med hundredårig dansk tradition, dels har det medført formindsket brugervenlighed for almindelige brugere – måske ikke for præster (MrBl 1989,55ff., jvf. PrfBl 1989,441).

Kort tid efter udgivelsen af 2. udgave af DDS viste det sig, at 1. oplag var så fyldt med trykfejl, at den nærmest var ubrugelig. Afdelingsleder dr. theol. Knud Banning var den første, der gjorde opmærksom på, hvor slemt det stod til (PrfBl 1989,44ff., 439ff.). Senere gjorde sp Thorkild Juul opmærksom på, at forkerte melodihenvisninger i den oprindelige udgave heller ikke var blevet rettet (PrfBl 1989,132). Senere fulgte medlem af salmebogsudvalget, sp Jens Lyster Bannings kritik op og kaldte den nye udgave for "frontsalmebogen", fordi "fonten" i nr. 280,6 er blevet til "fronten" (PrfBl 1989,345ff.). Det var Bibelselskabet, der havde ansvaret for korrekturlæsningen, men på trods af påvisningen af de mange meningsforstyrrende fejl, der gjorde udgaven ubrugelig ved gudstjenesten, fortsatte man salget af den. I store annoncer blev den sat billigt til salg. Mange, deriblandt Sp Lyster fandt denne fremgangsmåde usmagelig. Tværtimod burde Bibelselskabet have kaldt det fejlfyldte oplag tilbage på trods af økonomisk tab. Heri er biskop Lindegaard enig (KD 25/4). Og det fik Lyster til i et skarpt brev at opfordre KM til at fratage Vajsenhuset dets monopol på udgivelser af salmebøger (KD 22/3; Information 21/3 og 22/3), men det var KM ikke til sinds (KD 23/3). Det viste sig, at salmebogen solgte godt trods trykfejl (KD 26/4).

Om det skyldes de mange fejl, er uvist, men en kendsgerning er det,

at biskopperne på deres møde i januar 1989 blev enige om, at to-tre af deres kolleger skulle komme med et oplæg til, hvordan arbejdet med en ny salmebog kunne sættes i værk (KD 6/1-89). Et år senere blev de enige med KM om, at der skulle nedsættes en styringsgruppe med tre-fire medlemmer til at forberede arbejdet, og at der skulle udgives et tillæg som forberedelse for en egentlig salmebogskommissions arbejde (KD 6/1).

Biskop Wiberg blev formand, øvrige medlemmer blev: rektor Else Marie Bukdahl, forstander Grethe Rostbøll, provst Erik Norman Svendsen og universitetslektor Jens Holger Schjørring. Gruppen skal afgive indstilling om sammensætning af arbejdsgruppen til at forberede et salmebogstillæg. Desuden skal det forberede kommissorium og sammensætning af en egentlig salmebogskommission (KD 27/10 og 17/11).

Menighedsrådene

I fjor var der en ret voldsom kritik af bestyrelsens beretning på LafMs årsmøde, kritikken gik på, at den var for "mager" (jvf. 1990,197). Den nye bestyrelse havde været mere aktiv, og dette resulterede i en temmelig fyldig beretning (jvf. MrBl 161ff.), som der er "holdninger og visioner i" (KD 21/5). Formanden, Flemming Kramp, gav i sine kommentarer til den folkekirkelige situation, udtryk for, at han ønsker en samtale om kirkens organisation. Han kunne godt forestille sig en udvikling, der førte frem til rådgivende provsti-, stifts- og landsråd (MrBl 253ff., KD 16/6, jvf. ovenfor s. 16). Hverken disse tanker eller bestyrelsens beretning gav anledning til nogen særlig debat på årsmødet, hvad KDs leder (18/6) undrede sig over. Medlem af bestyrelsen provst Helge Quist Frandsen gør dog opmærksom på, at den manglende debat ikke skal tages som udtryk for, at LafM "allerede er blevet reduceret til en kirkelig fraktion, hvor alle er enige om alt". "Vi var en del i bestyrelsen, der...ved konstitueringen måtte markere en klar afstandtagen fra vor formands kirkesyn", og det gjorde man ved at pege på Poul Dam som formand (KD 22/6, replik af Kramp i KD 5/7). Sp Erik Balslev-Clausen taler om en foruroligende enighed på årsmødet, men gør dog opmærksom på, at der blev stillet spørgsmål, som ikke blev besvaret af bestyrelsen (formanden), og det efterlod en pinlig tavshed. Dog oplyser han, at de grundtvigske fik bremset en hel ubegrundet kontingentstigning. Sluttelig opfordrer han de grundtvigske til at være opmærksom på udviklingen i LafM (DKt 204ff., jvf. KD 2/7). KS vil oprette et forum for samtale med menighedsråd, oplyste formanden,

provst Finn Riber Jensen, på KSs repræsentantskabsmøde (DKt 312, KD 6/10).

Midt på sommeren bebudede KM, at han overvejede at fremsætte forslag om ændringen af sognebåndsløsningsloven, loven om menighedsråd og lov om valg af menighedsråd. Ved årets udgang var der endnu ikke sket noget på sognebåndsløsningsområdet.

Et kontroversielt spørgsmål i lov om menighedsråd, er spørgsmålet om præsters fødte medlemskab af rådene og kirkefunktionærernes mulighed for at blive valgt til menighedsrådet ved den kirke, hvor de er ansat (KD 7/7). Regeringspartierne ønskede de ansatte ud, mens man ikke lagde op til en ændring af præsternes status, oplyste den konservative Merete Aarup (KD 11/7). Kirkefunktionærernes organisationer så helst, at de ansattes muligheder for at lade sig vælge til menighedsrådene ikke blev beskåret, men skulle det ske, så må der laves en eller anden form for medarbejderrepræsentation, var den udbredte holdning hos organisationerne. I LafMs bestyrelse har man delte meninger om spørgsmålet, oplyste formanden. Endvidere gjorde han opmærksom på, at man fandt det uheldigt, at det spørgsmål var kædet sammen med præsternes stilling i rådet. Da bestyrelsen havde gennemdrøftet sagen, blev resultatet, at et stort flertal gik ind for, at loven ikke bør laves om for nuværende, på trods af, at man erkender, at der er adskillige steder, hvor "præsten dominerer menighedsrådet eller menighedsrådet gør tilværelsen sur for præsten", godt hjulpet af kirkefunktionærer i menighedsrådet. Dog mener LafMs bestyrelse, at det er nødvendigt at drøfte, om habilitetsreglerne kan forbedres (Kramp i KD 8/9).

Prfs formand mener ikke, at præsternes stilling i menighedsrådene og deres stemmeret i samme kan diskuteres (KD 12/7). Sp Bent Hansen sagde, at det er de folkevalgtes menighedsråd. Det er tilstrækkeligt, at præster har taleret der (KD 19/2). Dette initiativ synes at komme fra politikere og næppe fra kirkelig side, skrev Poul Dam. Det er et nyt eksempel på, at "politikere ubedt blander sig i kirkelige forhold." "Må vi være fri", slutter han (KD 23/7). Provst Erik Norman Svendsen har den opfattelse, at kirkefunktionærernes medlemskab af menighedsrådet giver "mange muligheder for konflikter, både personlige og principielle." Tendensen med stadig flere og flere kirkefunktionærer i menighedsrådene "er et faretegn, der signalerer, at det kniber med at få" besat pladserne i menighedsrådene (KD 13/9).

Derimod mener studielektor Verner Bruhn, at man må væk fra den tendens, der er til at opfatte rådsmedlemmerne "som en slags missionærer i menigheden" og i stedet se menighedsrådet som en kirkebesty-

relse, der har ansvar for økonomien, og som skal være arbejdsgiver for kirkefunktionærerne. Forkyndelsen er præstens ansvar, mens både præst og menighed er fælles om det kirkelige liv. En logisk følge af dette er, mener han, at hverken præsten eller kirkefunktionærerne sidder i menighedsrådet (kronik i KD 4/8).

På grund af stor modstand hos Venstre kommer de kontroversielle punkter ikke med i en kommende lovændring, oplyser KM, derfor vil de kommende justeringer kun være af mere teknisk karakter (KD 3/10).

Luthersk Missions forhold til folkekirken

Markeringen af den kirkelige højrefløj nåede en foreløbig kulmination sidst på året, da otte kirkelige organisationer sendte en henvendelse til biskopperne med anmodning om, at bibeltro teologer fremover kunne blive ordineret ved særordinationer uden risiko for at blive ordineret sammen med kvinder og vranglærende teologer (mere herom næste år).

En af de otte organisationer var LM, som i de senere år har haft en kraftig intern polemik om organisationens forhold til folkekirken. Fra nogles side var der fremkommet et ønske om, at der skulle gives mulighed for, at man i missionshusene kunne afholde nadversamvær uden medvirken af en præst såkaldt "fri nadver" efter norsk forbillede. Begrundelsen for et sådant ønske var, at mange LM-venner ikke længere kunne deltage i gudstjenesten i deres sognekirke, fordi der mange steder var kvindelige præster eller mandlige præster, som havde en falsk forkyndelse. Dette spørgsmål havde man i LM senest drøftet i 1976, og da havde LMs besluttende organ, delegeretmødet, fastslået, at der for tiden ikke var grundlag for at indføre "fri nadver" i LM. Som et led i profileringen på højrefløjen blev spørgsmålet igen rejst fra flere sider med en sådan kraft, at LM sidst i 1988 følte sig nødsaget til at nedsætte et udvalg til at kulegrave spørgsmålet om nadveren i LM-sammenhænge. Udvalget kom til at bestå af seks medlemmer, med højskolelærer Karl K. Riis som formand. Blandt de øvrige medlemmer var der en præst (sp Flemming Burgdorf), ligeledes fik LMs generalsekretær, cand. theol. Leif Rasmussen sæde i udvalget, som skulle fremkomme med en rapport, der skulle ligge klar i januar 1990, så delegeretmødet samme forår kunne tage stilling til spørgsmålet. (MV 1988, nr. 20).

I LMs blad, Missionsvennen, havde der allerede været adskillige indlæg om emnet både for og imod. Stud. theol. Hartvig Poulsen,

mente at "fri nadver" i LM "vil være en naturlig konsekvens af kritikken af folkekirken" (MV 1988, nr. 19). Mens andre mente, at man skulle udnytte den folkekirkelige frihedslovgivning, når forkyndelsen er falsk i ens sognekirke (sp Kurt E. Larsen og Per Weber i MV 1988, nr. 20, jvf. flere indlæg smst. nr. 22).

En af dem, der tidligt og meget energisk tog afstand fra tanken om "fri nadver", var missionær Lindvig Osmundsen i Etiopien. Han gør gældende, at såfremt LM vil blive i folkekirken, må man acceptere den folkekirkelige orden, og det betyder, at man ikke kan have nadver løst fra folkekirkens præsteembede. For ham står kampen ikke om den folkekirkelige orden, men om forkyndelsen. "Vi vinder ikke kampen mod vranglæren ved at lade (folkekirken) i stikken, vaske vore hænder og isolere os." Denne kamp er begyndt fordi "missionsfolket har fået øjnene op for deres ansvar for DBI, for MF og i menighedsrådene." (MV 1988, nr. 22, jvf. replik hertil af Hartvig Poulsen smst. nr. 23).

LMs formand, Svend Bentsen, erkender, "at mange LM-venner er blevet mere kirkelige gennem de sidste årtier." Han opfatter folkekirken som en ramme om det kirkelige arbejde, og derfor har man intet specielt medansvar for de "udskejelser, der sker, og som (den enkelte) ikke har nogen særlig mulighed for at påvirke." Men "har man ikke samvittighed til at blive i folkekirken, kan man dog stadig være medlem af LM", fastslår han. Skulle LM-venner i stort tal melde sig ud af folkekirken, "vil det naturligvis anfægte vor selvforståelse, for da vil vi ikke længere med rette være en lægmandsbevægelse indenfor folkekirken". Melder man sig ud, er spørgsmålet, "Kan jeg leve som "kirkeløs"?" (MV nr. 1, jvf. generalsekretær Rasmussen i nr. 2)

Da udvalget offentliggjorde nadverrapporten som et tillæg til MV nr. 4, viste det sig, at man ikke havde taget egentlig stilling hverken for eller imod. Den fremstod som en rapport, som hele udvalget stod enigt bag, men det var ret tydeligt, at udvalgets formand gik ind for "fri nadver" (jvf. MV nr. 4 og 7). Følgende emner blev berørt i den ikke særligt grundige rapport:

Hvem kan uddele naveren? Ud fra Aug. art. 5 og 14 fastslår man, at den, der uddeler nadveren, skal være kaldet af andre, og den forudsætning mener udvalget, at LM kan opfylde, idet "en kaldelsesakt til nadverforvaltning ikke adskiller sig principielt fra kaldelsesakten til ordets offentlige forkyndelse" (jvf. kronik i KD 16/3 af Rasmussen). Man er godt klar over, at det ifølge den danske kirkeordning (kgf. anordning af 18/6-53) kun er ordinerede personer, der kan uddele nadveren, bortset fra nødstilfælde. Men på trods af det konkluderer man,

at "når det gælder nadverfejring forestået af en ikke-ordineret person, synes der ikke at være noget fortilfælde i Danmark og derfor heller ingen hverken positivt eller negativt formulerede bestemmelser" derom (rapportens s. 3). Man havde spurgt KM, om der rent kirkeretligt er noget til hinder for, at nadveren forrettes af ikke-ordinerede personer. Ministeriet svarede ved at henvise til den ovennævnte kgl. anordning (MV nr. 5).

Missionær Lindvig Osmundsen påviser, at udvalget i sin udredning af dette punkt er selvmodsigende, når man adskiller kaldet til at være prædikant fra kaldet til at uddele nadveren. Med belæg i LMs vedtægter viser han, at udvalget er inkonsekvent, når man ud fra Aug. art. 5 og 14 teologisk begrunder, at en missionsforening også har et kald til tjeneste og dernæst foreslår en løsningsmodel, hvor den udøvende ikke behøver at være kaldet, idet den mand, der skal forestå nadveruddelingen, udpeges lokalt, mens kaldelsesretten i LM entydigt tilhører afdelingerne eller landsstyrelsen. Han konkluderer, at udvalgets forslag er i strid med LMs egne vedtægter og i strid med folkekirkens orden (MV 1991, nr. 1). Generalsekretær Rasmussen vil åbenbart ikke direkte indrømme, at Osmundsen med sin påvisning har lagt en bombe under rapporten, men vil dog godt vedgå, at der er sider ved sagen, som udvalgsrapporten ikke beskæftiger sig tilstrækkelig indgående med, og som nødvendigvis må klargøres i det fortsatte arbejde med spørgsmålet." Udvalget mener som nævnt ikke, at det nødvendigvis skal være en prædikant, der skal lede et nadversamvær, "men for udvalgets tankegang betyder det ikke, at vedkommende ikke skulle være kaldet". Dog nævner han, at det jo kunne ske, at man ved den endelige beslutning af sagen kan bestemme sig for en anden praktisk løsning (MV 1991, nr. 1).

Vil det føre til frikirkedannelse? Man afviser, at det vil betyde et stort skridt bort fra folkekirken i retning mod frikirkedannelse og føre til kirkesplittelse. Det skal ikke opfattes som en generel undsigelse af formen for og indholdet af nadveren i kirken, men kun som et supplement, på samme måde som forkyndelsen i missionshuset er et supplement til prædikenen i kirken. "Generelt kan vi ikke se bort fra, at en eventuel indførelse af nadver i LM vil kunne påvirke LMs selvforståelse og forhold til folkekirken, og at nogle vil kunne opfatte det som et skridt ud af folkekirken (rapportens s. 4).

Interne vanskeligheder. Man forudser, at der kan opstå splittelse mellem LM-venner, der ønsker at gå til nadvermøder i missionshuset, og

dem, der ikke går ind for det. Desuden kan det ske, at der hos medkristne på samme fløj vil være manglende forståelse for dette skridt. Herunder er man klar over, at man kan skabe vanskeligheder for de "bibeltro" præster i folkekirken.

Afviklingen af nadvermøderne. Udvalget forestiller sig ikke, at de sædvanlige søndagsmøder skal udbygges med nadver, tværtimod skal der være særlige nadvermøder, der skal forestås af 3 mænd valgt af den lokale kreds. Dvs. et nadvermøde skal ikke nødvendigvis ledes af en kaldet prædikant.

Biskoppernes holdning

Generalsekretær Rasmussen havde en samtale med biskop Geil om LMs påtænkte nadverskridt. Geils reaktion var at sende et brev til de øvrige biskopper med en redegørelse for samtalen og med sine kommentarer til LM. Han går ud fra, at de af hans kolleger, der ikke har yderligere kommentarer, i hovedsagen er enige med ham. LM fik en kopi af denne redegørelse.

Geil skriver bl.a.: "Hvis LM stadig vil være en del af folkekirken, må jeg klart fraråde, at man tager det overvejede...skridt". Han finder, at det er et brud på folkekirkens orden. "Nadveren er det fælles sted for alle (i den folkekirkelige sammenhæng) så meget..., at privatisering af nadveren formentlig betyder det første stykke af en kirke-udskillelse". Biskop Christiansen kommenterer Geils skrivelse i et brev til sine kolleger med, "at en nadverfejring af den omhandlede art – set i klassisk kirkeretlig belysning – må anses for at være en skismatisk handling." Desuden henviser han til en skrivelse fra kirke- og undervisningsministeriet (22/8 1885, jvf. skrivelse 13/5 1886 = Love og ekspeditioner vedkommende kirke og skolevæsen, 1884-86, s. 242f. og 330), hvor det siges, at "det at lade sig betjene med nadveren af en frikirkepræst er ensbetydende med en udtrædelse af folkekirken." (MV nr. 5, jvf. KD 9/3).

Den sene fremkomst af rapporten, der kun levnede kort tid til debat, var den begrundelse, som delegeretmødet anførte som årsag til at udskyde den endelige afgørelse af nadversagen til foråret 1991. Der er endnu megen uklarhed om, hvad det egentlig drejer sig om, siger generalsekretær Rasmussen, og afgørelsen må ikke føre til intern splittelse fastslår han. Desuden afviser han, at en eventuel afgørelse om indførelse af fri nadver skulle være en skismatisk handling, som anført af biskop Christiansen. Det kommende år skal bruges til afklaring, men

allerede nu afviser han, at overvejelserne ”skal tages som udtryk for, at der sigtes mod dannelse af en frikirke.” (MV nr. 7, KD 20/3).

Debatten fra efteråret 1990

Først på efteråret tog debatten rigtig fart. Det viste sig, at modstanderne var i flertal blandt dem, som udtrykte sig offentligt. Tilhængerne synes især at være de yngre og de ”professionelle” i LM, mens stort set alle præster, som føler sig tilknyttet LM, gav udtryk for en større eller mindre grad af betænkelighed.

Mange mænd (vistnok ingen kvinder) tog del i debatten, som især udspandt sig i MV. Græsrodderne gik imod, mens det kun var folk på lederplan, der mere eller mindre ubetinget gik ind for fri nadver. Ligeledes havde tidsskriftet Budskabet 1991, nr. 2 kun indlæg om dette emne, hvoraf de fleste gik imod, fordi de var bekymrede for, at enegang hos LM i dette spørgsmål ville betyde isolation i det kirkelige billede (således også redaktøren, cand. theol. Jørgen Bernhard, s. 33, jvf. samme i Bud 1989, 146) og splittelse indadtil.

Morten Meiner anklagede MVs redaktion for at tage parti for indførelse af fri nadver, fordi det næsten udelukkende var tilhængere, der blev opfordret til at give deres mening til kende i bladet. Den eneste modstander – DBI-lærer, cand. theol. Nicolai Winther-Nielsen, som man opfordrede til at udtale sig, blev straks modsagt af generalsekretær Rasmussen (jvf. MV 1991, nr. 4).

Flere nævnte, at mange ”gode præster” vil føle, at nadver i LM er et slag i ansigtet på dem. ”Fejring af nadveren i LM, og altså uden for gudstjenesten, vil være et brud med en” tradition helt fra oldkirken, skrev Lars Bak. Endvidere mente han, at det er ”et betænkeligt skridt i retning af frikirkedannelse” (MV nr. 21). ”Det er efter min bedste overbevisning en misforståelse”, skrev Henning Haahr-Andersen. Derimod er savnet af nadver i LM blevet forstærket i de senere år, mener han (MV nr. 21). ”Så længe nadveren i folkekirken forvaltes uden kirketugt, skal vi i LM ikke supplere den, men erstatte den”, fastslår Hartvig Poulsen (MV nr. 20). De, som vil ændre en 120 år gammel LM tradition, kan splitte LM, skrev Leif Kiil Sørensen (MV nr. 22).

Vil det i praksis føre Luthersk Mission ud af folkekirken?

Det vil få konsekvenser for tilhørsforholdet til folkekirken og svække det folkekirkelige ansvar. LM mister ”den sidste grund til at slås for

folkekirken,” siger Nicolai Winther-Nielsen. Desuden finder han, at et sådant skridt vil være en uheldig enegang. ”Sagen havde været en anden, hvis vi i LM hidtil havde udnyttet mulighederne i folkekirken maksimalt og søgt indflydelse i menighedsrådene, dannet valgmenigheder osv. (og derefter i enighed med bl.a. IM indført nadver i missionshuset eller forladt folkekirken), men det er jo slet ikke tilfældet.” ”Hidtil har LM været en missionsforening. Indføres nadver i missionshuset, bliver det en nadvermenighed...Så kan vi ligeså godt med det samme tage dåben med og danne frikirke. Det ville være mere konsekvent.” Heri er generalsekretær Rasmussen helt uenig, idet han fastholder LMs uændrede status efter indførelse af ”fri nadver”, som han øjensynligt går varmt ind for. Winther-Nielsen anerkender generalsekretærens intentioner, men frygter for, at LM i praksis isolerer sig (MV nr. 23). Prædikant i LM Ole Lund er enig med Winther-Nielsen i, at nadver i missionshuset må føre til, at LM forlader folkekirken, og han anbefaler, at man tager skridtet fuldt ud, for LM hører ikke længere hjemme i den folkekirkelige sammenhæng (MV nr. 24). LM kan ikke både blæse og have mel i munden, mener Morten Meiner, og han frygter også, at indførelse af ”fri nadver” vil isolere LM i forhold til folkekirken, det er gennem den, LM når ud over egne rammer, påpeger han (MV nr. 24).

Sp Carsten Dalsgaard Hansen er enig i, at ”fri nadver” vil have betydning for LMs forhold til folkekirken og bringe LM i en åndelig isolation, hvad han meget beklager. Dertil kommer, at han ikke forstår, hvorfor man overvejer et sådant skridt, man besluttede jo i sin tid at investere meget i en alternativ præsteuddannelse på MF og DBI sammen med bl.a. IM. ”Som følge heraf sidder flere LM’ere i dag i præstestillinger, og så opstår der pludselig det problem, at andre LM’ere føler sig draget til deres gudstjeneste med dertil hørende nadver og også i nogle tilfælde menighedsliv...Set i dette perspektiv kan man altså frygte, at et væsentligt motiv hos LMs ledelse for indførelse af fri nadver, er at hindre faneflugt”. Han fastslår, at det er bedre at stå sammen i folkekirken (MV nr. 24).

Medlem af delegeretmødet, gårdejer Jens C. Schmidt mener, at nadver-spørgsmålet ses for meget fra kirkedøren. Den markante kirkelig-gørelse der er sket af LM i de senere år, finder han ikke ubetinget positiv. ”De bibeltro præster bør ikke opfatte lægmandsarbejdet som en farlig konkurrent...Men den folkekirkelige ramme, som de står i, er særdeles problematisk og giver mange samvittighedskonflikter.” ”Mange gode præster, der ellers er positive over for lægmandsarbejdet, er alligevel, når det gælder nadveren, præget af højkirkelig tænkning”

(MV 1991, nr. 3, jvf. samme smst. nr. 5 og Bud 1991, 64f.). Sp Jens Burkal er noget forundret over, at han skulle høre med til den kategori af præster, der skulle være præget af det højkirkelige (MV 1991, nr. 4).

Den foreløbige afslutning

På den baggrund traf delegeretmødet – ikke uventet – den afgørelse, at tiden ikke var moden til at indføre ”fri nadver” i LM, idet det uundgåeligt ville medføre indre spændinger. Det kan dog undre, at der var enighed om at udtale, at der ifølge KM ikke er noget lovstridigt i at indføre ”fri nadver” i LM, følgelig er der ikke noget principielt til hinder for, at man kan samles til nadver i missionshuset. Grunden til, at modstanderne kunne gå med til en så vidtgående udtalelse er nok, at der er meget lange udsigter til, at den måske kan få nogen som helst praktisk betydning (MV 1991, nr. 6 og KD 13/3).

Kirkefondet

I efteråret (15/10) fejrede Kirkefondet sit 100 års jubilæum. Denne mærkedag blev fejret på forskellig vis. Der blev udgivet 2 bøger i anledningen: ”Omkring Kirkefondet” er titlen på en stor bog indeholdende 27 kildetekster omkring kirkesynet i kirkefondets 100 årige historie; den anden er: ”Nyere danske kirker” med en gennemgang af 100 af de ca. 500 kirker, der i alt er blevet bygget i perioden. Desuden var der en gruppe udenfor Kirkefondet, der genudgav Henry Ussings: ”Menighedsliv og kristenliv”. Endvidere blev begivenheden markeret med en udstilling på Trinitatis kirkeloft med titlen: ”Kirke og kunst gennem 100 år”.

Universitetslektor Hans Raun Iversen skriver, at kirkegangsprocenen i København er gået ned fra 6-7% i 1890 til 1/2-1% i 1990. ”Det kunne altså se ud til, at kirkebyggeriet har sejret sig ihjel” (kronik i KD 15/10). Men alligevel mener KDs leder (9/11) ikke, at det var ”mundsvejr, da kirkehistorikeren, professor Hal Koch, en gang fastslog, at Kirkefondet har reddet folkekirken i København.” Raun Iversen mener, at Kirkefondet i de kommende år må virke for, ”at folkekirken selv kan oprette mellemsognelige råd på stiftsplan som på landsplan til varetagelse af akkurat de opgaver, som Kirkefondet i dag søger at løse.” ”Kirkefondet (selv) skal fortsætte som folkekirkens Egmont-fond” (Nyt fra Kirkefondet nr. 2, 14f.).

På repræsentantskabsmødet var der en livlig debat om kirkefondets fortsatte virke. Sp Aage Dam-Jensen sagde, at Kirkefondet er et glim-

rende konsulentfirma. "Men vi mangler den folkelige appel. Er vi ved at formøble vor arv, fordi vi skal være med på alt det nye og fremmede?" (jvf. KD 13/11). Det spørgsmål havde forstander for KFSs kursuscenter, cand. theol. Jens Ole Christensen allerede besvaret med et ja. Han "har på fornemmelsen, at menighedssamfundene er mere tålt end ønskede af Kirkefondet" (KD 8/11).

Det økumeniske og mellemkirkelige arbejde i Danmark

Som nævnt i fjor (1990,194) startede det nye MKR meget blødt. Pastor Paul Hansen er skuffet over, at det går så langsomt. Den mest presserende opgave for rådet er at få stillingen som sekretariatsleder besat, mener han (KD 30/5).

MKR's formand, Britta Schall Holberg gør opmærksom på, at det mellemkirkelige arbejde hidtil har været domineret af præster, og i det nye MKR er der kun fire lægfolk, men 8 præster. Alligevel valgte rådet en lægmand uden erfaring som formand. Selv om der findes folk i rådet med meget stor mellemkirkelig erfaring, må rådet på sin vis begynde på bar bund, siger hun til KD. Hun håber, at man kan få menighedsrådene mere engageret i det mellemkirkelige arbejde end hidtil. Forholdet til DØF er et af de brændende spørgsmål MKR skal se at få løst, siger hun (KD 27/2).

Midt på sommeren holdt MKR et møde med stiftsudvalgene. Her sagde Riber Jensen, at han forventer, at rådet starter med at holde en lav profil. Under en diskussion om, hvorvidt folkekirken er medlem af Det lutherske Verdensforbund, Kirkernes Verdensråd og Nordisk Økumenisk Institut, sagde Schall Holberg, "at folkekirken er medlem, og at MKR ifølge loven skal tage stilling til folkekirkens medlemskab af såvel internationale som nationale organisationer. Der vil i praksis kun kunne blive tale om at tage stilling til udmeldelse." Hvad angår medlemskab af DØF skal det diskuteres, om DØFs nuværende opbygning er den helt rigtige, oplyste hun (KD 12/6).

Den 1/9 blev pastor, cand. mag. Ane Hjerrild, der hidtil havde været konstitueret i den kombinerede stilling som sp ved Vor Frue kirke og sekretær for Københavns biskop til at varetage de mellemkirkelige anliggender, ansat som sekretariatsleder for MKR.

*Sognepræst, cand. theol. Leo Kamstrup Olesen,
Frankrigsgade 1, København S.*